

Marinka Šimić
Staroslavenski institut
Demetrova 11, HR-10000 Zagreb
msimic@stin.hr

Antonija Zaradija Kiš
Institut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42, HR-10000 Zagreb
zaradija@ief.hr

ANIMALISTIČKI LEKSIK U HRVATSKOGLAGOLJSKOM KNJIŽEVNOM KORPUSU

U radu su razrađeni zoonimi u crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije na temelju korpusa iz *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (RCJHR) Staroslavenskoga instituta uz još neke odabrane zborničke tekstove koji sadrže bestijarijske odlomke: *Antoninov konfesional*, *Cvijet kreposti iz Vinodolskoga*, *Petrisova* i *Tkonskoga zbornika*, *Zbirka propovijedi popa Ivana Oštarića* i *Nikole Belića*. Osim toga, katkad smo radi usporedbe konzultirale i druge hrvatskoglagoljske rukopise, misale i brevijare koji nisu u korpusu *Rječnika*. Na temelju bogate građe zaključeno je da je najveći broj leksema slavenskoga porijekla, dok je manji broj posuđenica, odnosno grecizama i romanizama. Najveći broj zoonima posvjedočen je u biblijskim tekstovima, dok je znatno manje leksema koji se pojavljuju samo u nebiblijskim tekstovima. Međutim, oni su iznimno zanimljivi i vrijedni za povijesni rječnik životinjskoga nazivlja u hrvatskom jeziku. Posebna je pozornost posvećena leksičkim slojevima, sinonimima i tekstološkim dubletama, ali i specifičnostima pojedinih životinjskih skupina među kojima smo se u ovom radu posebno usredotočile na mitološka bića s posebnim osvrtom na *baziliska*.

Uvod

Životinje su posebno nadahnuće u svim humanističkim istraživačkim segmentima pa tako i u leksikologiji, jednom od izvorišta u istraživanju odnosa između čovjeka i životinje. Životinjsko nazivlje i veza s čovjekom razvidna je već u *Knjizi Postanka* u kojoj »čovjek nadjene ime svoj stoci, svim pticama u zraku i životinjama u polju« (Post 2,20). Zato nas je i put u istraživanju životinjskoga leksika usmjerio prema biblijskim tekstovima koji sadrže velik broj različitih naziva za životinje uz mnoge zoo-frazeme koji pronose odnos čovjeka i životinje. Velik ih je broj od davnina ukorijenjen u raznim jezicima do dana današnjega te ih s pravom nazivamo biblijskim zoo-frazemima (Jelaska 2014).¹ Stoga smo i mi u ovom istraživanju koje je uglavnom usmjereno na hrvatskoglagoljske biblijske tekstove namjeravale krenuti od *Levitikoga zakonika* (Lev 11,1–47) u kojem se nalazi najveći broj naziva za životinje. No, na temelju dosadašnjih spoznaja o biblijskim hrvatskoglagoljskim prijevodima koje pronalazimo u misalskim i brevijarskim čitanjima zatekla nas je spoznaja da ovaj dio biblijskoga teksta ne sadrži ni jedan nama poznati hrvatskoglagoljski rukopis.² Zato smo se u našim istraživanjima usredotočile na dva izvorišta: ekscerpciju zoonima iz građe za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (misali, brevijari, zbornici) u kojoj su evidentirani životinjski leksemi te na nekoliko glagoljskih rukopisa koji sadrže bestijarijske odlomke, a to su: *Antoninov konfesional* (sign. HAZU IV a 48)³ iz 15. stoljeća, tekst *Cvijeta kreposti*⁴ iz *Vinodolskoga* (sign. HAZU III a 15) i *Petrisova zbornika* (sign. NSK R 4001) iz 15. stoljeća i *Tkonskoga zbornika* (sign. HAZU IV a 120) iz 16. stoljeća, zatim *Zbirka propovijedi* iz 1638. (?) nepoznata autora (sign. HAZU IV a 96), potom *Zbirke propovijedi popa Ivana Oštarića* (sign.

¹ Kolika je njihova važnost u jezičnom kontekstu kulture slavenskih zemalja najbolje govori zanimljiv zbornik radova »Životinje u frazeološkom ruhu« koji je rezultat međunarodnoga znanstvenoga skupa »Animalistički frazemi u slavenskim jezicima« održanoga u Zagrebu 2014. godine. Usp. <http://www.animalisticki-frazemi.eu/index.php/znanstveni-skupovi>.

² Važno je napomenuti da najbolje opise izvjesnoga broja životinja donosi *Knjiga o Jobu* čije smo zoološke i zoonimske karakteristike detaljnije istraživale (Zaradija Kiš 2006:113–140; ista 2007:23–50).

³ To je zbornik duhovnoga štiva poznatiji pod nazivom *Antonin* koji je našao Ivan Kukuljević Sakcinski na otoku Krku odakle je dospio u HAZU (Štefanić 1970:28).

⁴ U *Cvijetu kreposti* su sačuvani opširniji bestijarijski opisi interpretirani u kontekstu boljega razumijevanja apstraktnih pojmova ljudske naravi poput *škrtosti* – *žaba*, *milosrđa* – *pupavac*, *gnjeva* – *medvjed*, *darežljivosti* – *orao*, *pravednosti* – *pčela*, *mudrosti* – *mrav*, *ljubavi* – *kaladrin* (Gabrić-Bagarić 2012:365–368; Zaradija Kiš 2012:325–349; ista 2015:413–446), ali i nekih općih pojmova poput *nepравde*, *istine*, *mira* (Zaradija Kiš 2015a:125–152).

HAZU IV a 98) iz 1680. godine i *Nikole Belića* iz 18. stoljeća (sign. HAZU IV a 133) koje sadrže predaje sa zanimljivim *zoo-frazemima*.⁵

Najmanje četvrtina leksema u svim današnjim slavenskim jezicima postojala je i u praslavenskom, a među njima je jedan od temeljnih slojeva upravo životinjsko nazivlje.⁶ Ono je i osnovni leksički fond crkvenoslavenskoga jezika. U odabranoj građi pretežu biblijski tekstovi koji su kao bitan dio slavenske kulture već tisuću godina utjecali na sve slavenske jezike, posebice preko staroslavenskoga jezika i bili izvor za animalističko nazivlje. U *Bibliji* se spominju različite životinje s Bliskoga Istoka. Njihova je zastupljenost i čestota odraz važnosti pojedinih životinja pa se primjerice lav, koza, ovca spominju znatno češće nego pas koji je pak jedna od najvažnijih životinja u slavenskoj kulturi.⁷ Da su najvažnije domaće životinje u području gdje je nastajala biblijska kultura ovce i koze potvrđuju i hrvatskoglagoljski tekstovi. I na našem su području, u primorskim krajevima još od ilirskoga razdoblja koze i ovce bile glavne domaće životinje, o čemu svjedoče i arheološki podatci.⁸ Kod prevođenja animalističkih leksema s hebrejskoga na druge jezike već su postojale neke nejasnoće jer veći broj zoonima u hebrejskom označava rod a ne vrstu.⁹ Kako je *Biblija* prijevodno djelo ni biblijski prijevodi na različite jezike, ali ni različiti prijevodi na jedan jezik nemaju jednak broj životinja, pa nije jednostavno odrediti točan broj zoonima u *Bibliji*. U današnjem hrvatskom prijevodu ima ih oko 160, od čega dvije trećine zoonima pripadaju Starom zavjetu, a jedna trećina Novom zavjetu.¹⁰

U našoj građi zabilježili smo 146 različita leksema za zoonime, međutim to nije broj životinjskih rodova i vrsta jer su među njima i neki sinonimi. Kako u korpusu pretežu biblijski tekstovi tako je najveći broj zoonima potvrđen u njima: 115, dok je 31 zoonim potvrđen u nebiblijskim tekstovima.¹¹ S obzirom na opseg očuvanoga biblijskoga teksta u hrvatskoglagoljskoj tradiciji možemo zaključiti da je broj zoonima u tim tekstovima iznimno velik i raznolik.

⁵ Štefanić 1969:241–244, 246–248, 270–271; v. Zaradija Kiš 2008:128.

⁶ Damjanović 2005:43.

⁷ Jelaska 2014:8.

⁸ Pasarić 2011:698.

⁹ Jelaska 2014:2.

¹⁰ Jelaska 2014.

¹¹ Premda hrvatskoglagoljska *Biblija* kao cjelovita liturgijska knjiga nije očuvana, u hrvatskoglagoljskim se liturgijskim knjigama (misalima, brevijarima, psaltirima i ritualima kao i njihovim fragmentima) nalazi oko polovica originalnoga biblijskoga teksta. Tako se glagoljski biblijski korpus sastoji od 600 od ukupno 1320 biblijskih glava (Vajs 1910: CVII–CVIII).

Katkad je gotovo nemoguće točno odrediti značenje nekoga zoonima jer mu je nejasna etimologija. Riječ je o semantičko-leksičkoj razini istraživanja drevnih tekstova i njihovih mnogostrukih prijevoda s grčkoga ili latinskoga jezika na slavenski. Izučavanje značenja jedan je od najsloženijih problema lingvistike, a problemi se umnažaju pri proučavanju leksikalne semantike u povijesnoj i etimološkoj perspektivi. Jezik koji se proučava u leksikalno povijesnoj semantici nije jedinstven sustav ni prostorno ni vremenski.¹² To se odnosi i na crkvenoslavenski jezik. Pri određivanju značenja uvelike mogu pomoći paralelni tekstovi iz drugih jezika iz iste tradicije, primjerice u našem slučaju makedonski ili bugarski crkvenoslavenski tekstovi.

Katkad je gotovo nemoguće odrediti etimologiju nekog zoonima, posebice ako to nije biblijski tekst ili ako se radi o regionalizmu kao što je npr. ptica *driliška* — ‘ševa’ (lat. *Melanocorypha calandra*):

ptice že driliške priêt(e)ln(i)ci sv(ê)tl(o)sti cimrakovъ tamъ tnih (!) ne lûbeče
BrVat₆ 192b.

Driliška je naziv za *kalandru*, *kolandru* ili *kolandricu* za koju je na Dugom otoku zabilježeno nazivlje: *ardeljuška*, *darljuška*, *drljuška*, *vrdeljuška*.¹³

Prijevod žvotinjskoga nazivlja umnogome ovise o samom prevoditelju i njegovim znanjima pa otuda i varijante u zoonimskim prijevodima, npr.: više različitih životinja svodi se na jedan zoonim, jedna vrsta ili podvrsta zamjenjuje se drugom, isti se zoonim prevodi različito. Razlike proizlaze iz odabira srodne ili slične životinje poznate prijamnoj kulturi umjesto životinje u biblijskoj kulturi koja je prevoditelju bila nepoznata ili nedovoljno jasna. Tako npr. u različitim hrvatskim prijevodima Izaije 11,6 u kojemu se mir među ljudima opisuje zajedništvom životinja, na istom se mjestu spominju *ris* i *leopard*: u nekim prijevodima *ris* leži s *kozličem* (Škarić 1860, Kaštelan i Duda 1991) ili *jaretom* (Šarić 1942), u drugima *leopard* leži uz *kozlića* (Vrtarić 2012), ili *kozle* (Šredl 2012), ili *jare* (Djaković 2000).¹⁴ Hrvatskoglagoljski prijevod glasi:

obitati vačnetъ vlkъ s agancem i pardusъ s kozlêtem’ vzležati budetъ (...) Telacъ i medvidъ pasti se b(u)dutъ vkupe počint’ êenci ihъ i l(a)vъ lêki volъ êsti vačnetъ slamu BrBar 84d, BrN₂ 10c (Is 11,6–7).¹⁵

Oslanjajući se na jednostavnu biblijsku podjelu životinja¹⁶ i mi smo

¹² Marti 1994:23–24.

¹³ Hirtz 1928:2, 83, 94, 552; Zaradija Kiš 2015:440.

¹⁴ Jelaska 2014:3.

¹⁵ Zaradija Kiš 2011:688.

¹⁶ Voisenet 1994:34.

našu animalističku građu podijelile u četiri glavne skupine životinja: četveronožne (najbrojnija skupina),¹⁷ leteće životinje (ptice i kukci),¹⁸ gmazovi i ribe. Međutim, tijekom istraživanja skupina kukaca pokazala se dovoljno zastupljenom u leksičkom smislu pa smo je kategorizirali u zasebnu skupinu kao i čudovišne, odnosno mitološke životinje. Sve zabilježene nazive za životinje prikazale smo radi preglednosti u navedenoj tablici:¹⁹

Četveronožne životinje		Ptice	Reptili	Ribe	Kukci	Mitološke životinje
domaće	divlje					
bikъ	vlъkъ	arodii	aspida	kitъ	akridъ	<i>basilikъ</i>
bravii	vlъčica	viêvica	bibera	rakъ	gusênica	behemotъ
velbludъ	веръгъ	vranъ	gadъ	riba	kobilica	vasiliskъ
volъ	<i>divji vol</i>	gavranъ	gurelъ	ribica	mравъ	dragonъ
goveda	<i>divji osl</i>	golubica	ehidna	<i>klopunica</i>	molъ	drakunъ
dromedarъ	ežъ	golubъ	zmiê		muha	edinorogъ
žrêbe	elenъ	grъlica	kača		mušica	zmie kri-latie
žrêbъcъ	elefantъ	grъličićъ	kačka		osa	inorogъ
kamelъ	žaba	grъličъ	kerastъ		prugъ	leviêtanъ
klûse	žaba kra-stava	driliška	črъvъ		pčela	<i>leukorn</i>
koza	zaecъ	epopsa			skinipa	<i>morska vila</i>
kozle	zvêrъ	želna			skorpiê	
kozličъ	inokъ, inogъ	<i>kavran</i>			srъšenъ	
konъ	<i>kašturan</i>	<i>kanišina</i>			sêrъ	
krava	košuta	<i>kaladrin</i>			tlê	
nuta	krъtъ	kokotъ			tlênie	
ovъnъ	lanićъ	kokošarъ			hrustъ	
ovъca	laniê	kokošъ				
ovъče	lasica	kragulъ				

¹⁷ U odabranoj hrvatskoglagoljskoj građi očuvan je skupni naziv za sve četveronožne životinje: *i pticъ i četveronogъ i gadъ* BrVO 82d (R 1,23–24), ili *skotomъ ili kimъ lûbo četveronožiemъ* MNov 265b, RitSegn 50v.

¹⁸ v. Brnčić 2007:54–55.

¹⁹ Napomena uz tablicu: italicom su označeni zoonimi koji nisu potvrđeni u građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, nego smo ih pronašle u drugim glagoljskim rukopisima koji su poslužili kao izvor za istraživanje, a koji su navedeni na početku rada.

Četveronožne životinje		Ptice	Reptili	Ribe	Kukci	Mitološke životinje
ovъčina	leopardъ	kurъ				
osъlъ	lisica	lastovica				
oslica	lisъ	<i>laupapa</i>				
osъle	lavica	netopirъ				
pъsica	lavičićъ	<i>orebica</i>				
pъsъ	lavъ	orъlica				
prasъsъ	mečka	orъtigomitra				
praščićъ	medvêdica	orъlъ				
pse	medvêdъ	pavunъ				
psićъ	mišъ	<i>pelikan</i>				
svina	panfirъ	petehъ				
skote	pardusъ	pinikosъ				
skotъ	risica	plepelica				
tele	risъ	ptićъ				
telica	skumъnъ	ptica				
telъsъ	slonъ	ptićica				
trizъ	srъna	ptênъsъ				
êne	tigrъ	puniza				
ênъsъ		rebacъ				
ûnica		<i>slavić</i>				
		strucъ				
		supъ				
		<i>hilandra</i>				
		cikoniê				
		êstreбъ				

Tablica br. 1. Nazivi za životinje u hrvatskoglagoljskom korpusu

Zabilježeno je sveukupno 77 naziva za četveronožne životinje od čega se 38 odnosi na divlje kao što su: *vlbъ, vlбčica, vep'ръ, elenъ, elefantъ, zaecъ, košuta, kрѣтъ, laniê, lasica, leopardъ, lisica, lavъ, medêvêdъ, mišъ, panfirъ, pardusъ, risъ, slonъ, srъna, tigrъ* itd. Za domaće je životinje zabilježeno 39 naziva kao što su: *bikъ, velbludъ, volъ, dromedarъ, žrêbe, kamelъ, koza, konъ, krava, oвъnъ, oslica, pъsъ, prasъsъ, praščićъ, psićъ, svina, tele* itd. Ptice su također dobro oprimjerene u našim tekstovima s 44 različita naziva kao npr.: *viêvica, vranъ, gавranъ, golubica, grъlica, driliška, epopsa, želna, kokotъ, kragulъ, kurъ, lastovica, orъtigomitra, orъlъ, pavunъ, petehъ, plepelica, rebacъ, strucъ, cikoniê, êstreбъ* itd. Za gmazove je zabilježeno 10 leksema od kojih se devet odnosi na različite vrste zmija, a jedan na *črвѡa*. To su: *aspida, bibera,*

gadъ, gurelъ, ehidna,²⁰ *zmiê, kača, kačka, kerastъ*. Kukcima pripada 17 leksema, npr.: *akridъ, gusênica, kobilica, mravъ, muha, mušica, osa, prugъ, pčela, skinipa, skorpiê, sêrъ, srbšenъ, hrustъ*. Najskromnije je zastupljeno nazivlje koje se odnosi na vodene životinje. Osim *kita* i *raka* (1 potvrda) sačuvana su još samo dva opća naziva: *riba* i *ribica*.²¹ Ni u Bibliji se ne govori mnogo o životinjama koje plivaju, »... spominju se samo kitovi nasuprot drugim plivajućim životinjama koje se dijele s obzirom na to imaju li ljuske i peraje ili ne (Lev 11,9–10).«²² Za mitološke je životinje očuvano ukupno 11 naziva, npr.: *basilikъ, behemontъ, vasiliskъ, dragonъ, edinorogъ, inorogъ, levijatanъ, leukornъ, morska vila*.

Pojedini se zoonimi pojavljuju samo jedanput u nekom rukopisu, kao npr. u Brevijaru Vida Omišljanina: *vlbčica* BrVO 242d (Jr Lam 4,3), *osa* BrN₂ 361a, u Žgombićevu zborniku: *rakъ* CŽg 71r ili samo u jednoj biblijskoj knjizi, npr. u Psaltiru: *vep'rb* (Ps 79,14), *zaecъ* (Ps 103,18), *lisica* (Ps 62,10–12), *orbtigomitra* (Ps 104,40), *skinipa* (Ps 104,28), *kokotъ* (Is 22,17),²³ *lasica* (Is 13,14), *košuta* (Job 39,1), *lêopardъ* (Ap 13,2), *lavičičъ* (Am 3,4). Takvi rijetki leksemi su u našim rukopisima i najstarije potvrde zapisane na hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. Drugi se pak leksemi učestalo pojavljuju u skoro svim rukopisima kao što su npr.: *volъ, vranъ, gadъ, grblica, elenъ, zvêrъ, koza, konъ, lavъ, ovbъ, ovbca, orvlъ, osblъ, pbsъ, prugъ, ptica, riba, svina, skotъ, telъcъ* itd. Za neke su lekseme očuvane različite leksičke inačice, npr. *lisъ / lisica*, koje su najbrojnije među umanjenicama: *grblica / grbličičъ, lavičica / lavičičъ, prasъcъ / praščičъ, pbsъ / psičъ, ptica / ptičica*, dok je od uvećanica zabilježena samo jedna potvrda u Vinodolskom zborniku:

ov'čina ov'čina mr't'va čto se protežeš' CVinod 30a.

²⁰ Iako mitska *ehidna*, polu žena polu zmija, pripada antičkoj zmijolikoj vodenoj nemi, u staroslavenskom je životinjskom svijetu doživljena kao vrlo otrovna zmija (v. Stoykova <http://physiologus.proab.info/version1/?re=511>).

²¹ U Zbirčici propovijedi Nikole Belića (sign. IV a 133), kako Vjekoslav Štefanić onaslovljuje ovu malu knjižicu od četiri propovijedi iz 18. stoljeća (Štefanić 1969:271–272), zabilježen je naziv *klopunica* u prilici koju je Rudolf Strohal nazvao *O ribici klopunici i biseru* (Strohal 1918:112–113; Zaradija Kiš 2008:128–129). U egzemplu je morski zoonim objašnjen kao *edna riba*. Iako prilika do danas nije detaljnije istraživana, regionalizam *klopunica* kao i *kapešante, lepeza, čančula, prusica* upućuju na školjku poznatiju pod nazivom *jakobova kapica*.

²² Brnčić 2007:55.

²³ Prijevod je sačuvan jedino u BrVat₅ BrN₁ BrN₂ 19b: *êko odnosit' se kokotъ kokošarъ* (lat. *sicut asportatur gallus gallinaceus*). Ovo je jedno od rijetkih biblijskih mjesta u hrvatskoglagoljskim brevijarima koje svjedoči o revizijama prijevoda prema *Vulgati* i pokazuje povezanost navedena tri rukopisa. Suvremeni prijevodi nemaju prevedeno ovo mjesto.

Leksički slojevi

Najveći je broj zoonima u našoj građi slavenskoga, odnosno praslavenskoga porijekla, npr.: *vlbъ, vlbčica, volъ, vranъ, gavranъ, gadъ, govedo, golubica, golubъ, grblica, gusēnica, elenъ, žaba, žrēbe, zaecъ, zvērъ, zmiê, kitъ, klûse, kobilica, koza, kokotъ, kokošъ, konъ, košuta, krava, kurb, lasica, lastovica, lisica, lisъ, lavica, lavъ, medvêdica, medvêdъ, mravъ, muha, netopirъ, osvъnъ*,²⁴ *osvca, orblъ, osa, pbsica, pbsъ, petehъ, prasъcb, psičъ, ptičъ, ptica, ptičica, ptēnъcb, pčela, rakъ, rebacъ, riba, ribica, risica, risъ, svina, skote, skotъ, slonъ*,²⁵ *srъna, srvšenъ, tele, telica, telъcb, črvъ, êstrebb* itd. Među ovim se leksemima nalaze i rijetki moravizmi, npr. *kokotъ*.²⁶ U građi je potvrđen i stariji izraz *kurb*:

ap(usto)lъ že ot prvъih' kurb do tretoe godini d(ъ)ne tvore službu božiu BrVO 52d, idēže po vzglašenii kurb počе po malu otstupati BrN₂ 439a, korъ BrVat₆ 128b.

Valja spomenuti da je u našim tekstovima očuvana i složenica *kuroglašenje*:

b'dite ubo ne vête bo kogda g(ospod)ъ domu pridete ... ili kuroglašenii MLab₁ 211b.

Riječ je o *hapaxu* u kanonskim slavenskim rukopisima koji je potvrđen jedino u *Zografskom evanđelju*.²⁷ Među arhaizme, odnosno prvobitni južnoslavenski leksički sloj ubraja se *kokošъ*, leksem potvrđen u najstarijem sla-

²⁴ *Osvъnъ* je baltoslavenska, sveslavenska i praslavenska osnova u prasrodstvu s latinskim *ovis* (Skok 1972:579).

²⁵ O percepciji i recepciji slona u europskom srednjovjekovlju nezaobilazan je rad Georgea C. Drucea *The Elephant in Medieval Legend and Art* koji je 1919. godine objavljen u londonskom časopisu *Journal of the Royal Archaeological Institute* br. 76. Digitalnu verziju objavio je 2007. godine David Badke (v. <http://bestiary.ca/etexts/druce1919/druce1919.htm>). U propitivanju porijekla ovoga zoonima uglavnom se kreće od grčkoga oblika *ἐλέφας* (v. Skok 1971:489) koji je ušao u sve europske jezike, a jedva da se primjećuje u orijentalnim idiomima odakle neki smatraju da je stigao na europski prostor još u Homerovo doba, a možda i prije. U tom smislu vrijedno je upozoriti na etimologiju koju je u 17. stoljeću izložio Samuel Bochartus u *Hierozoicon Sive Bipartitum Opus de Animalibus S. Scripturae*. U svom tumačenju Bochartus polazi od hebrejske, odnosno arapske etimologije, objašnjavajući imenicu *elephas* preko arapskoga prefiksa *al* i semitskoga naziva za životinju *fil* (što je inače turski naziv za slona) iz čega se razvija *eleph* (hebrejski naziv za govedo), odnosno *elefant*. Za nas je zanimljiv slavenski naziv *slon*, čije se porijeklo imenice povezuje s turskim *aslan* (lav), no čemu se suprotstavlja Petar Skok, smatrajući da je riječ o sveslavenskoj, odnosno praslavenskoj osnovi (Skok 1973:286–287).

²⁶ Leksem su prvi prevoditelji unijeli u Moravskoj i zamijenili stariji izraz, južnoslavenski *kurb*: *êk(o) otnosit se kokotъ kokošarъ BrVat₅ 18c* (Is 22,16–17) (Nedeljković 1970:50). Leksem *kokotъ* je od kanonskih slavenskih rukopisa potvrđen jedino u *Marijinskom evanđelju* (Despodova 1977:6).

²⁷ Cejtin 1977:35.

venskom prijevodu evanđelja.²⁸

Zapadnoslavenskom se utjecaju može pripisati *netopirb*, 'šišmiš' (lat. *Chiroptera*), koji je najvjerojatnije praslavenski leksem,²⁹ a potvrđen je u hrvatskoglagoljskim brevijarima:

*Vb d(ṽ)nb onb povr'žeto č(lovê)kb idoli s'rebra i podobiê zlata svoego êže s'tvorilb
bêše sebê da pok'lonil' se bi k'rtomb i nedopiromb* BrN₂ 5d, *netopiom'* BrVO 18c,
nedopiromb BrVat₅ 5a.³⁰

U našim se rukopisima čuva velik broj starih riječi, a među zoonimima, osim gore spomenutih su i leksemi koji su zastarjelice već u kanonskim staroslavenskim tekstovima poput leksema *črêdo* u značenju 'stado' kakvu potvrdu nalazimo u našim starijim rukopisima kao što su *Brevijar Vida Omišljanina* i *Drugi vrbnički brevijar*.³¹

Grecizmi

Broj grecizama u hrvatskoglagoljskim tekstovima nije jednostavno pozudano utvrditi iz više razloga. Glavno pitanje koje se nameće odnosi se na lekseme koji su iz grčkoga ušli u naše tekstove preko latinskoga. Njima pripada i *lemfand*, 'slon',³² leksem koji se pojavljuje u *Knjizi o Makabejci-ma*, koja je na hrvatskoglagoljskom prostoru prevedena s latinskoga predloška.³³ Ovdje se može ubrojiti i *onagr*, 'divlji magarac' (grč. ὄναγρος, lat. *onagrus*³⁴). Drugo je pitanje vezano za poteškoće koje se odnose na op-

²⁸ Despodova 1977:37.

²⁹ Leksem se etimološki može objasniti kao 'ne ptica', odnosno ono što leti a nije ptica, (slično je i leptir), lat. *non avis* (Musić 1926–1927:99).

³⁰ Isti oblik leksema je u *Kolunićevu zborniku* iz 1486. godine: *človikb zavidliivi drugoga dobra ne more viditi tako kako nedopirb slnač'ne zare* CKol 223. Na njega je skrenuo pozornost Matija Valjavec koji je smatrao da je to jedan od presudnih leksema na temelju kojega bi se moglo odrediti mjesto nastanka *Rasprava o sedam smrtnih grijeha* (Valjavec 1892:IX). Vjekoslav Štefanić, koji je često upozoravao na kajkavizme u našim tekstovima, posebice onima iz Istre, također je smatrao kajkavizmom »*nedopirb* 125c (ako to nije čehizam prema 'nedopyr' kao i prilog *kohato* 139d od češkoga 'kochati')« (Štefanić 1970:16; v. Šimić 2011:512).

³¹ Mihaljević 2015:568.

³² Uz grecizam *elefantb* (BrVO 415b) ili *elefanatb* (BrVat₅ 219d) (usp. bilj. 25) hrvatskoglagoljski tekstovi češće bilježe krnje ili fonetski čak jednostavnije oblike: *lemfantb*, *lêm'fantb* (BrN₂ 242a, 239a), *lem'fandb* (BrVO 408c), *lemfanb* (BrPm 174c), *lefantb* (CŽg 72r), koji su kasnije potvrđeni u Mikalje, Belostenca i dr. (v. Skok 1971:489; Mihaljević 2015:569).

³³ Badurina Stipčević 2006:10–11.

³⁴ Samo je na jednom mjestu zabilježena sintagma za mlado: žrêbe onagre, *pullum onagri*: *m(u)žb tače sl(a)v(ṽ)nb v grdosti dvignet se i lêki žrêbe onagre svobod'na s(e)bê roždena mniťb* BrN₂ 209c (Zaradija Kiš 2007:28).

seg samih tekstova i njihovu nedovoljnu istraženost. U svakom slučaju, broj grecizama u tekstovima pisanim crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije razmjerno je manji nego u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima u kojima je gotovo svaki peti leksem grecizam.³⁵ U najstarijim je pak hrvatskoglagoljskim fragmentima broj grecizama manji od jedne desetine.³⁶ Među zoonimima je taj omjer približno sličan. Evo nekoliko odabranih primjera:

akridъ, ἀκρίς: *akrid' i med' divi* FgLab₂ 1d, *akridomъ* BrVat₁₉ 301b,
aspida, ἀσπίς: *as'pida* PsFr 55a, *êko aspidi glûhie* PsLob 37r, PsFr 55a, PsPar 35r, BrAc 13c,
vasiliskъ, βασιλίσκος: *vasilisk' nastupiši* MVat₄ 29d, MROč 24b, PsLob 61v,
elefantъ, ἐλέφας: *elefan'ti* BrVO 415b, *lemfan'ti* BrN₂ 242a,
epopsa, ἑποψ: *epopsa* CAC 89v,
erodieвъ, τοῦ ἐρωδιοῦ: *erodievo žiliče obladaetъ imi* PsLob 68r, PsPar 60r, CPar 90r, *erodiovo* BrAc 24c, *erodovo* PsFr 88d (Ps 103,17); *pero strucovo podob'no es(tb) peru erodievu* BrVat₅ 200d, BrMos 209c (Job 39,13),³⁷
ehinda, ἐχίδνα: *o ehindi ... o ehondi* CAC 90v, *k' ehindi êkože ubiêet' ehinda mater' svoû* CAC 90r,³⁸
kamelъ, κάμηλος: *kamela* BrVat₅ 18a, BrN₂ 18d, BrPm 23b, *gambelъ*,³⁹ *i gam'belom' tvoim' piti dam'* BrVO 147a, *ot gam'bela* BrN₂ 432d, *ot gambêlъ* BrVat₆ 121d,
kerastъ, κεράστις: *kerasti i zmieve* FgLab₂ 2a,
lêopardъ, λέοπαλς: *lêopar'du* BrVat₅ 130b,
onagъ, ὄναγρος: *žrêbe onagre* BrN₂ 209c (Job 6,5; 11,12; 24,5),
orъtigomitra, ὀρτυγομήτρα: *prosiše i pride or'tigomitra* PsFr 92c,
panfirъ, πάνφηρ: *pan'firemъ ti l'vomъ reki* BrVO 467d,
pardusъ, πάρδαλις: *pardusъ s kozlêtem' vzležati budetъ* BrBar 84d, BrN₂ 10c,
skinipa, σκινίφ: *skinipi* BrVO 195c, PsLob 69r,
skorpiê, σκόρπιος: *ot skor'pii* BrVat₅ 128d, *skor'piem'* BrVO 271c,
skumъnъ, σκύνμος: *skumъn' lvonъ* BrVO 181d, *ot srêdi skuman' êenac' lvon'* BrPm 177c.

Pojedini se grecizmi pojavljuju u više rukopisa, npr. *aspida*, *kamelъ*, *skumъnъ*, drugi samo u nekim rukopisima, npr. *epopsa* i *ehidna* u CAC,

³⁵ Cejtin 1986:36.

³⁶ Mihaljević 2007:265.

³⁷ U hrvatskoglagoljskoj rječničkoj građi zabilježen je samo pridjevski oblik ova-ga zoonima, koji se odnosi na pticu rodu. Isti je grecizam (*arodii*) u građi preveden i kao »čaplja«.

³⁸ I u *Hvalovu zborniku*, bosansko-humskom rukopisu s početka 15. stoljeća koji je očuvao staroslavenski leksik starijega sloja nalazi se i »vrlo visoka frekvencija neprevedenih grecizama« među kojima je i zoonim *ehinda* (Kuna 1986:19).

³⁹ Ovaj je grecizam relativno rijedak i pripada starijim ćirilometodskim ili bugarsko-makedonskim tekstovima (Mihaljević 2015:568).

pardusъ samo u BrN₂, *panfirъ* samo u BrVO, drugi samo u nekim biblijskim knjigama, npr.: *orbtigomitra* u Psaltiru i pridjevski oblik *erodieвъ* u Psaltiru i Knjizi o Jobu.

Romanizmi

Među zoonimima u odabranom hrvatskoglagoljskom književnom korpusu znatno je manje romanizama (latinizama) u usporedbi s grecizmima:

bibera, viper: egože uslišavši zmiê ukrotit' se zmii bêgaet' bibera omlъknet' skor'piê ugasit se gurêl' ponizit se BrVO 51d, BrVat₅ 29b, BrN₂ 30a,

gurelъ, regulus: egože uslišavši zmiê ukrotit' se zmii bêgaet' bibera omlъknet' skor'piê ugasit se gurêl' ponizit se BrVO 51d, gurelъ BrVat₅ 29b, BrN₂ 30a,

dromedarъ, dromedarius:⁴⁰ съstava vel'blud' pridet' tebê dromedari madiêmъsci BrVO 68d, MVat₄ 16a (Is 60,6),

овъпъ, ovis⁴¹: vzved že avr(a)m' oči svoi vidê i se ovn' edin' dr'žim' rogoma v grъtmu savêkovê MVat₄ 102c, MNov 102a, BrVO 146a (Gn 22,13),

strucъ / strukъ, struthio⁴²: napučinutъ ondê skoti isplnet se domi ihъ ondê zmievъ i vzobitaûtъ ondê struci i kosmati vskačutъ ondê BrBar 91a (Is 13,21), i po sem plakati vъčnutъ êk(o) ob'rubleni i nazi stvoru plačъ êk(o) zmievъ i êko plačъ strukovъ BrN₂ 257a, bêhъ vrhu z'miê i drugъ strucomъ BrN₂ 215d, strukomъ BrMos 206a (Job 30,29–31), pero strucovo podob'no estъ peru erodievu BrMos 209c,

cikoniê (kikoniê), ciconia: gr'lica i lastovica i cikoniê vrême svoego poznaše prišbstiê BrVO 336a.⁴³

Posebno bismo izdvojile sljedeću skupinu zoonima: lъvbъ, osblъ (osъlica), velъbludъ. Smatra se da su nazivi gotskoga porijekla: *liwa, grč. λέων, lat. leo, 'lav' ; *ulbandus, praslav. velъbdъ > vel'bludъ ili vel'budъ,⁴⁴ 'deva'; *asilius, ὄνος (dem. ὀνίσκος), asinus (dem. asellus), 'magarac' te da su kao praeu-

⁴⁰ Premda je leksem grčkoga porijekla (grč. δρομέας, 'trčanje'), slavenski naziv *dromedarъ* nastao je iz lat. *dromedarius* i kao takav ulazi i u druge jezike poput fr. *dromedaire*, eng. *dromedary*, njem. *Dromedar*.

⁴¹ Riječ je o je baltoslavenskoj, sveslavenskoj i praslavenskoj osnovi koja je u prarodstvu s latinskim *ovis* (Skok 1972:579).

⁴² I ovaj je leksem grčkoga porijekla (grč. στρουθίων, lat. *struthio*), ali je najvjerojatnije preko latinske složenice *avistruthius* > struc, 'noj' ušao u druge jezike (fr. *autruche*, eng. *ostrich*, njem. *Strauß*) pa je tako potvrđen i u slavenskim jezicima poput češkoga, poljskoga, bjeloruskoga, ukrajinskoga (Skok 1972:582). Zanimljive su složenice poput *struthocamelus* ili *strufokamilъ* (v. Zaradija Kiš 2007:28).

⁴³ Valja spomenuti i romanizam *branča* u značenju ribljega organa 'škrga' (lat. *branchia*): i r(e)če emu anj(e)lъ êmi branču ee laloku i privlêci û k' t(e)bê BrN₂ 222c, BrVat₅ 204c (Tob 6,4).

⁴⁴ Imenica pripada morfološkoj skupini *velij*, *velikij*, a zbog sufiksa -el bliska je grč. ἐλέφας, 'slon' (Fasmer 1964:293; Rusek 1985:315–320).

ropski supstrat pronikli i u »germanski i u slavenski kao i u indoeuropski prajezik« pa je zato moguće da je riječ o praslavenizmu:⁴⁵ *boli est pbsb živb lbva mr'tva* BrVO 367a,

pozna volb obladatael' svoi i osbl' êsli g(ospod)a svoego BrVO 9a, BrPm 2a, BrBar 74c, COxf 22d; *privezae lozê žrêbe svoe i ručici lozê oslete svoego* BrVO 181d, *poždêta tu sb osletem'* MVat₄ 102a/b, MNov 101d, *oslêtemb* MRoč 86c, *se (cêsa)rb tvoi pride t(e)bê krotakb side na oslici i na žrêbeti ošli* MNov 71b, *vbsb grad' n(a)šb vse že stežanie naše i vsi vrbsi i hl'mi i pola i skoteta volovb črêdi že ovcb i koni že i velbludovb*⁴⁶ BrVO 386c.

U Knjizi o Jobu imenica je zabilježena u poglavljima 1,3; 1,17; 42,12 u svim hrvatskoglagoljskim brevijarima, a samo u četiri brevijara BrN₂ 200d, BrBrib 69d, BrLab₁ 236c i BrVat₁₉ 150c pojavljuju se tzv. kontaktne sinonimija⁴⁷ u Job 1,3: *vel'bludi i kameli*.⁴⁸

Od zapadnogermanskih posuđenica nalazimo zanimljiv leksem *nuta*, 'goveda':

Ostaviše že rod b i skoti toli nuta v z(e)mli eûp̃scê BrVO 182a/b, *i ovce tvoe i nuta tvoê* BrVO 180c, *ovce bo i nuta ne dovleût nam* CTK 94r.⁴⁹

Kroatizmi

Među zoonimima slavenskoga porijekla nalazimo izrazite kroatizme kao što su npr.: *driliška*, *kača*, *kačka* i *rebac*:

driliška, 'ševa': *ptice že driliške priêt(e)ln(i)ci i sv(ê)tl(o)sti cimrakovb tam b tni h (!) ne lûbeče* BrVat₅ 192b,⁵⁰

kača, 'zmija': *uêst' i kača* BrVat₅ 180d, *kačbka* BrVO 368a (Eccl 10,7–8), *za grlo povrz še i kačami živêmi* CPet 347r,

kačka, 'zmija': *i iže razdrušaetb ogradu uêstb i kačbka* BrVO 368a (Eccl 10,7–8), *zubi zvêret' v'puču v' nih' s' êrostiû presnikaûčih' se po z(e)mli i kačak'* CPar 131v,⁵¹

⁴⁵ v. Skok 1972:276, 569.

⁴⁶ I bosansko-humski rukopisi poznaju leksem *velbludb*, npr. *Divoševno evanđelje* ima *velbbluždu*, a *Nikoljsko* i *Daničičevo velbbludu*, dok *Hvalov zbornik* ima sinonim *kamilu* (Mt 19,24) (Grickat 1961–1962:282).

⁴⁷ Hercigonja 1983:395–439.

⁴⁸ Zaradija Kiš 1997:60; ista 2007:25.

⁴⁹ Gadžijeva–Kovačić et al. 2014:390.

⁵⁰ Navedeni primjer je jedina potvrda za ovaj leksem u građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*.

⁵¹ Zabilježen je i pridjevski oblik *kačastb* u sljedećim primjerima: *i stvori emu suknu kačastu* BrVat₅ 86b (Gn 37,3), *kačastu rizu stvori sebi* MNov 208b, *ukrašenu* BrVO 176c (Pr 31,22–23).

rebac, 'vrabac': *ne prêvitaet' rebacъ v gorah' da na g(ospod)a upvaût'* BrVat₅ 48d, BrN₂ 49b, BrBar 130d, *ptičъ* BrVO 79d, *ptič'* BrVb₁ 62b, *ovo učinena esam' k(a)-ko rebac' êt' mriži i k(a)ko riba na udici* COxf 25a.

Sinonimi

Iako za istu vrstu životinja u hrvatskoglagoljskim rukopisima nalazimo različite sinonime, npr.: *velbludъ* / *kamelъ*, *akridъ* / *prugъ* / *kobilica*, *petehъ* / *kurъ* / *kokotъ*, *aspida* / *gadъ* / *zmii* / *kača*, *elefantъ* / *slonъ*, *panfirъ* / *risъ* vrlo rijetko među zoonimima nalazimo različite sinonime na istom biblijskom mjestu u različitim rukopisima. Jedan takav rijedak, već spomenuti, primjer zabilježili smo u prvoj glavi starozavjetne Knjige o Jobu:

Imênie že ego bê ·ž· (=7) tisući ov(ъ)cb i tri tisuća vel'bludi BrMos 195c *velbludovъ* i *kameli* BrN₂ 204d.

Zabilježene smo sinonime podijelile u tri različite kombinacije: 1. grecizam/slavenizam: *akridъ* / *kobilica*, *orbtigomitra* / *krastêlb*, *skumъnb* / *čenacъ* *lvovovъ*, *skinipa* / *mušica*; 2. stariji leksem/mlađi leksem: *pruzi* / *kobilice*, *zmii* / *kačka*; 3. nepotpuni sinonimi sa širim ili užim značenjem: *govedo* / *volb*, *telъcb* / *ûnъcb*.

1. Zanimljiv je i sinonimski par *orbtigomitra* / *krastêlb*, 'prepelica':

Prosiše i pride or'tigomitra PsFr 92c, *krasteli* PsLob 69v, CPar 92v, *hrastêli* BrAc 25a (Ps 104,40).

Grecizam je u ovom primjeru među svim slavenskim psaltirima potvrđen jedino u *Frašćićevu*, *Tolstojevu*⁵² i *Dečanskom psaltiru*,⁵³ dok svi ostali imaju slavenski leksem *krastêlb*. »Budući da se ovdje ne radi o različitim prijevodima psaltira možemo pretpostaviti da je riječ *ortigomitra* prvotna koja je tek u kasnijim prijevodima mogla biti zamijenjena adekvatnom slavenskom riječju.«⁵⁴ Važno je istaknuti da se leksem *plepelica* pojavljuje jedino u *Pazinskim fragmentima*, tj. odlomku *Nikodemova evandêlja* s početka 14. stoljeća: *[i v pu]stini [br]lašn'stvoova vam' ma[nm]u eže est' skazaei n[ebe]skoe brašno i plepelicami* 4b.⁵⁵

skumъnb, grč. σκούμνος / *čenacъ* *lvovovъ*

zubi ego zubi lavovi i črênoviti ego êko skumnovi BrVO 451b, *čenci l'vovi* BrVat₅ 234d, *čênъci l'vovi* BrN₂ 254d (Jl 1,6),

i êko skumanъ obitae v skrovičihъ svoihъ PsLob 8v, *s'kuminъ* PsPar 13r, *skumen'* PsFr 14b, *čenac' lvovov'* CPar 18r (lat. *catulus leonis*) (Ps 16,11–12),

⁵² Hamm 1967:42.

⁵³ Ribarova 1989:149.

⁵⁴ Grabar 1985:82.

⁵⁵ Mihaljević—Vince 2012:9.

izbavilь estь d(u)šu moŭ otь srědi skumanь PsLob 36v, *skumin'* PsPar 50v, *skumnь* BrAc 13b, i *iznet' d(u)šu moŭ ot posrědē čenacь lvovvih'* CPar 50v (Ps 56,5–6),

skumni rikaŭče vshititi i PsLob 68r, *skumini* PsPar 60v, BrAc 24c, *skumene* PsFr 89a, *čenci l'vovi* CPar 90v (Ps 103,21–23).

Kao što je vidljivo iz navedenih primjera, slavenska inačica *čenacь lvovъ* je najčešća zamjena za grecizam *skumъnъ* u *Pariškom zborniku*, dok je u ostalim tekstovima češći grecizam. U *Pašmanskom brevijaru* pisac tumači tuđicu: *d(u)šu moŭ ize ot srědi skuman' čenac' lvov'* BrPm 177c.

skinipa, grč. σκινίφ / *muhe*

reče i pridu pas'e muhi i skinipi va vse prědēli ihь PsLob 69r, BrN₂ 306d, BrN₁ 267a, BrMa 356d, *s'kinipē* PsPar 61v, BrAc 25a, *s'kinipi* BrDab 142d / *reče i pridu pas'e muhe i v'se prědēli ih'* CPar 92v (Ps 104,31).

U *Brevijaru Vida Omišljanina* nalazi se zanimljiv primjer za tzv. glosiranje u kojemu pisac tumači tuđicu:

drugū žē ēvi prěložь rēki žabami tretu žē skinipi eže sutь mušice lūtie četor'tu žē pьsbimi muhami BrVO 195c.

Grecizam *skinipa* se nalazi u građi samo na dva navedena mjesta u više rukopisa. Taj je leksem primjer za arhaičnost hrvatskoglagoljskoga prijevoda psaltira jer na navedenom mjestu *Sinajski psaltir* ima slavenizam *mьšicę*, hrvatskoglagoljski psaltiri grecizam, npr. PsFr 92a, BrPm 330a, BrVat₁₉ 203a, BrN₂ 306d, BrMa 356d itd. Od ostalih slavenskih psaltira makedonski *Dečanski* s početka 14. stoljeća ima grecizam, a svi ostali različite varijante slavenske riječi, što pretpostavlja povezanost hrvatskoglagoljskih prijevoda s *Dečanskim psaltirom*, tj. s makedonskom književnom školom.⁵⁶

2. Sinonime *pruzi* / *kobilice* nalazimo u psaltirima gdje većina naših tekstova ima starije *pruzi*, a samo CPar *kobilice*:

reče i pridu pruzi i gusēnicē imže nēst' čisla PsLob 69r, PsPar 61v, PsFr 92a, BrAc 25a, *kobilice* CPar 92v (Ps 104,34),

ēko pruzi bo pok'riše vsu z(e)mlū PsFr 92b, i *strēs' se ēko pruzi* PsLob 73r, BrAc 26d / *kobilice* CPar 98v (Ps 108,22–24).

Analizirajući tekst *Judite* u hrvatskoglagoljskim brevijarima Josip Hamm kao jednu od karakteristika pisca *Prvoga novljanskoga brevijara*, popa Jurja, navodi osebujnost i stil, a među leksemima koje zamjenjuje u svom prijevodu ističe i *kobilice* umjesto *pruzi* kako imaju drugi hrvatskoglagoljski tekstovi.⁵⁷ Leksem *kobilica* nalazimo i ranije u hrvatskogla-

⁵⁶ Ribarova 1989:149.

⁵⁷ Hamm 1958:128.

goljskim brevijarima iz 14. stoljeća:

*ostan'kь č'rvī poēstь kobilica i остан(ь)кь kobilice poēše pruzi BrVat₅ 234d (Jl 1,4),
emuže z'vêri ugod'ni medomь i kobilicami êdihu BrLab₁ 64c,
Reče i pridoše kobilice i gusênice kimь ne bē čisla I pojiše v'saku travu z(e)mle ih' i
pojiše vsakь plodь z(e)mle ih' CPar 92v (Ps 104,34).*

3. Ovoj skupinu sinonima pripadaju oni zooleksemi koji označavaju istu životinju ali različita uzrasta ili spola ili je sinonimija provedena po kriteriju standardni jezik/regionalizam.

zmii / kačka

*zubi zvêrь pošlû na ne sь êrostiû prêsmikaûčih' se po z(e)mli toli z'mii BrAc 37d,
PsLob 96r, PsPar 66r / zubi zvêret' v'puču v' nih' s' êrostiû presnikaûčih' se po
z(e)mli i kačak' CPar 131v (Dt 32,24),*

volь / govedo

*Oskudêše ovce ot piče i ne budetь volovь vь êslehь BrAc 37b, PsLob 95r, PsPar
57v, BrPm 352a, volove PsFr 126d / otrêžet se ot osêka ov'ca i ne budetь govede v'
êslêh' CPar 130r (Cant 3, Hab 3,17),*

ûnica / krava

*Zaprêti zvêremь tr'stnimь sn'mu ûncь vь ûnicahь lûdskihь BrAc 15c, PsLob
43r/43v / Zaprêti zvêremь trstnimь sьnam' ûncov' v' kravah' lûd'skih' CPar 58v
(Ps 67,31–32),*

mečka / medvêďь

*nogi ego êko i mač'cê BrVO 273b / med'vdu BrVat₅ 130b, medvida BrN₂ 137d
(Ap 13,2),*

вепарь / prasacь

*ozoba i veparь ot luga inogь divi poêl' i estь PsLob 54r, vep'rvь PsPar 48r, BrAc
19b, prasac' CPar 72r (Ps 79,14),*

telьсь / ûпньсь

kr'vь telacь ... ne v'shotêhь BrN₂ 2b, ûпньсь BrVO 9c (Is 1,11).

Biblijsko mjesto iz *Malih proroka*, Joel 1,4 je posebno zanimljivo jer se u jednoj rečenici spominje 6 zoonima koje su naši glagoljaši različito preveli:

*ostanci gusênicь poēse pruzi i ostanci prugь poēse hrostove (za hrustove) i ostanci
hrust' poēse sêri BrVO 451a.⁵⁸*

Stoga smo radi usporedbe pregledale sve hrvatskoglagoljske brevijare koji imaju to mjesto, ukupno 12,⁵⁹ a varijante u prijevodu radi lakše pre-

⁵⁸ Današnji hrvatski prijevod glasi: Što ostavi šaška, proždrije skakavac, što ostavi skakavac, proždrije gusjenica, što ostavi gusjenica, proždrije ljupilac.

⁵⁹ To su sljedeći hrvatskoglagoljski brevijari: *Drugi vrbnički* (14. st.), *Peti vatikanski* (sredina 14. st.), *Brevijar Vida Omišljanina* (1396. g.), *Dragučki* (1407. g.), *Bribirski* (1470. g.),

glednosti prikazale u sljedećoj tablici.

gusēnicъ BrVO 451a, BrDrag 170a, BrMa 174d, BrN ₁ 232c, BrVb ₂ 290c	čr'vi BrVat ₅ 234d, BrBar 287d, BrBrib 89a, BrLab ₂ 256b, BrN ₂ 254c, BrMos 244d, BrVat ₁₀ 166b, BrVat ₁₉ 160b	
pruzi BrVO 451a, BrDrag 170a, BrMa 174d, BrN ₁ 232c, BrVb ₂ 290c	kobilica / kobilice BrVat ₅ 234d, BrBar 287d, BrBrib 89a, BrLab ₂ 256b, BrN ₂ 254c, BrMos 244d, BrVat ₁₀ 166b, BrVat ₁₉ 160b	
prugъ BrVO 451a, BrDrag 170a, BrMa 174d, BrN ₁ 232c, BrVb ₂ 290c	kobilice BrVat ₅ 234d, BrBar 287d, BrBrib 89a, BrLab ₂ 256b, BrN ₂ 254c, BrMos 244d, BrVat ₁₉ 160b	
hrostove / hrustove BrVO 451a, BrDrag 170a, (=grustove) BrMa 174d, BrN ₁ 232c, BrVb ₂ 290c	pruzi BrVat ₅ 234d, BrBar 287d, BrBrib 89a, BrLab ₂ 256b, BrN ₂ 254c, BrMos 244d, BrVat ₁₉ 160b	
hrust' / hrustovъ BrVO 451a, BrDrag 170a (=grust'), BrMa 174d, BrMos 244d, BrN ₁ 232c, BrVb ₂ 290c	pruzi / prugovъ BrVat ₅ 234d, BrBar 287d, BrBrib 89a, BrLab ₂ 256b, BrN ₂ 254c (=prozi), BrVat ₁₉ 160b	
sēri BrVO 451a, BrDrag 170a, BrMa 174d, BrN ₁ 232c, BrVb ₂ 290c	čr'vi BrVat ₅ 234d, BrBar 287d, BrBrib 89a, BrLab ₂ 256b, BrMos 244d	gusinice BrN ₂ 254c, BrVat ₁₉ 160b

Tablica br. 2. Sinonimi u Joel 1,4 u hrvatskoglagoljskim brevijarima

Na temelju zoonimskoga leksika još se jednom može potvrditi podjela na dvije već poznate matice hrvatskoglagoljskih brevijara,⁶⁰ starija ona

Drugi ljubljanski (15. st.), *Mavrov* (1460. g.), *Moskovski* (1442/43. g.), *Prvi novljanski* (1459. g.), *Devetnaesti vaticanski* (1465. g.), *Drugi novljanski* (1495. g.), *Baromićev* (1493. g.), i *Deseti vaticanski* (1485. g.) koji nema cijeli tekst nego samo dio.

⁶⁰ Hrvatskoglagoljski se misali i brevijari dijele u dvije skupine (Tandarić 1993:31 – 35): sjevernu ili krčko-istarsku i južnu ili zadarsko-krbavsku skupinu. Kodeksi prve skupine čuvaju stariju redakciju prijevoda i arhaičnije jezično stanje, dok je tekst kodeksa južne skupine ovisan o latinskome tekstu misala i brevijara, a jezik je pomlađen. Biblijski tekstovi u kodeksima sjeverne skupine čuvaju stare ćirilometodske prijevode prema grčkom izvoriku koji su samo djelomice, najčešće na početku i kraju teksta, prilagođeni prema *Vulgati*, dok su tekstovi u kodeksima južne skupine u znatno većoj mjeri prilagođeni ili prevedeni prema *Vulgati*. Drugim riječima, kodeksi sjeverne skupine čuvaju tekstove koji su nastali revizijama provedenim početkom 12. stoljeća (Reinhart 1990) i polovicom 13. stoljeća, dok su tekstovi južne skupine doživjeli još jednu sveobuhvatnu redakciju prema latinskome tekstu misala i brevijara u 14. stoljeću. U sjevernu skupinu mogu se ubrojiti: *Prvi vrbnički*, *Drugi vrbnički*, *Padovanski*, *Brevijar Vida Omišljanina*, *Metropolitanski brevijar* itd. Brojniji su brevijari koji pripadaju južnoj skupini. To su: vaticanski brevijari *Illirico 5* i *Illirico 6*, zatim *Drugi ljubljanski (beramski)*, *Moskovski*, *Prvi novljanski*, *Drugi novljanski* te tiskani brevijari. Možda bi preciznije bilo govoriti o starijoj i mlađoj redakciji nego o sjevernoj i južnoj skupini, jer

kojoj su kao predložak poslužili grčki tekstovi, a to su: *Brevijar Vida Omišljanina*, *Drugi vrbnički*, *Mavrov*, *Dragučki* i *Prvi novljanski*, dok je mlađa ona skupina brevijara koja je prilagođena latinskom prijevodu a kojoj pripada: *Peti vatikanski*, *Bribirski*, *Drugi ljubljanski*, *Drugi novljanski*, *Deseti vatikanski*, *Devetnaesti vatikanski* i *Baromićev brevijar*. *Moskovski brevijar* se u ovom primjeru slaže s mlađom skupinom, osim u leksemu *hrustb*, gdje prelazi u stariju skupinu. Treba istaknuti da skupina leksema *sêri* / *čr'vi* / *gusini-ce* potkrjepljuje južnu podskupinu hrvatskoglagoljskih tekstova, jer upravo dva brevijara iz iste, *Drugi novljanski* i *Devetnaesti vatikanski* imaju različit leksem.

Navedeni primjer potvrđuje zaključke ranijih istraživanja tekstova *Malih proroka* da je u hrvatskoglagoljskim brevijarima uz mlađi latinski prijevod iz 14. stoljeća očuvan i stariji preveden prema grčkomu koji seže sve do početaka slavenske pismenosti, i to u *Brevijaru Vida Omišljanina*, *Drugom vrbničkom brevijaru*, *Dragučkom* i *Prvom novljanskom brevijaru*.⁶¹

Leksem *sêrb* potvrđen je u *Brevijaru Vida Omišljanina*, *Dragučkom brevijaru*, *Mavrovu*, *Drugom novljanskom* i *Drugom vrbničkom brevijaru*. Poznat je i u makedonskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika, a označava razne in-sekte koji se nazivaju i 'pseće muhe'.⁶² To je još jedna potvrda za pretpostavku da je predložak BrVO bio s makedonskoga područja, iz tzv. ohridske književne škole koja je prodirala na zapad preko humskoga i bosanskoga područja.⁶³

Tekstološke dublete

Tekstološke su dublete riječi različita značenja kojima se prenosi ista riječ grčkoga ili latinskoga originala u određenom kontekstu. Takve su prevoditeljske razlike mogle nastati pod utjecajem različitih predložaka ili ako je prevoditelj samovoljno unio neku varijantu smatrajući da bolje od-

neki tekstovi koji su nastali u Istri pripadaju među najreprezentativnije predstavnike mlađe (južne) skupine, primjerice *Drugi ljubljanski brevijar*. U skupini kodeksa koji pripadaju mlađoj redakciji (južnoj skupini) razlikuju se dvije podskupine. Prvu čine oni brevijari u kojima su tekstovi (gotovo) u potpunosti prilagođeni latinskome izvorniku, a to su: dva vatikanska brevijara *Illirico* 5 i *Illirico* 6, *Moskovski* i *Drugi ljubljanski brevijar*. Drugoj podskupini pripadaju kodeksi koji obično imaju mlađu redakciju tekstova, ali mjestimice se priklanjaju starijoj redakciji. To je tzv. prijelazna skupina, a zanimljivo je da je čine uglavnom kodeksi sa senjskoga i vinodolskoga područja, kao što su *Prvi novljanski brevijar*, *Drugi novljanski brevijar*, *Bribirski* te *Vatikanski* 19. (Badurina Stipčević – Mihaljević – Šimić 2012:261 – 262).

⁶¹ Ribarova 1996:29; Bauerová 2000:75–77.

⁶² Makarijoska 2007:341.

⁶³ Mihaljević 1997:129.

govara latinskomu ili grčkomu izvorniku. Iako u našoj građi takve pojave nisu česte, treba napomenuti da se od zabilježenih sedam primjera šest odnosi na biblijsko mjesto. Evo primjera:

lêopardъ / risica

i zvêrb egože vidêhb podobanъ bêše lêopar'du BrVat₅ 130b, BrDab 28c, *lêopardu* BrN₂ 137d, / *risici* BrVO 273b, *risu* BrN₁ 139b (Ap 13,2) καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον ἦν ὁμοιον παρδάλει (leopard, sg.); et bestiam quam vidi similis erat pardo (leopard, sg.).

Današnji hrvatski prijevod glasi: *Ta „Zvijer“ koju sam vidio sličila je na leoparda.*

Do ove je leksičke dublete došlo vjerojatno zbog razlike u odabiru srodne ili slične životinje poznate prijamnoj kulturi, umjesto one u biblijskoj kulturi.⁶⁴ To potvrđuju i grčke i latinske paralele. Strogi i doslovni prijevod, kad je riječ o biblijskom tekstu, bez obzira na visok stupanj pisareve bogobojznosti može biti nerazumljiv i nejasan, što nije svrha biblijskoga teksta.⁶⁵ U tom su smjeru razmišljali već prvi slavenski prevoditelji, Konstantin Ćiril i Metodije jer u *Pogovoru slavenskom prijevodu Svetoga pisma* čitamo: » ... ta nisu nam potrebne riječi i izrazi nego njihov (tj. evanđeoski) smisao. Zato, gdje se složiše grčki i slavenski, izrazismo se istom riječju; a ondje gdje izraz bijaše dalek, ili bi pomutio smisao, usudismo se upotrijebiti drugu riječ.«⁶⁶

zmiê / skorpîê, skorpiê / zmiê

Ili ribi aće v'prositъ eda v ribi mêsto z'miû podastъ emu *Ili iže v'prositъ êê skor'piû podastъ emu* MRoč 102c, MVat₄ 121d, MBer 124a, MKoph 119a, MVb₁ 112a, MOxf₂ 115c, MHrv 107c / *Ili aće v'sprositъ ribi eda v'mêsto ribi skorp'iû podastъ emu* *Ili aće êê vsprositъ eda zmiû podastъ emu* MLab₂ 93c, MNov 120d, MLab₁ 101d, MVat₈ 125d,⁶⁷ MNovlj 76c, MNew 136a (L 11,11–12), grč.: ἢ καὶ ἰχθύν, μὴ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἂν αἰτήσῃ ὥον, μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον (šorpion, sg.); lat.: dabit illi aut piscem numquid pro pisce serpentem dabit illi aut si petierit ovum numquid porriget illi scorpionem (šorpion, sg.).

⁶⁴ Jelaska 2014:3.

⁶⁵ Zaradija Kiš 2007:25.

⁶⁶ Bratulić 1985:21, 131–133.

⁶⁷ Napomena: kod navođenja ovoga primjera zanemarene su neke razlike među rukopisima, na grafijsko-fonološkoj i leksičkoj razini, ali ovdje moramo navesti da se MVat₈, MNovlj i MNew razlikuju po redu riječi od ostalih rukopisa: *Ili ribi aće vsprosit' eda v'mes'to ribi...*, a MHrv nema prvu rečenicu već samo drugu.

zmiê / skor'piê	skor'piê / zmiê
MVat ₄	MNov
MRoč	MLab ₁
MBer	MLab ₂
MKoph	MVat ₈
MVb ₁	MNovlj
MOxf ₂	MNew
MHrv om.	

Tablica br. 3. Zoonimski par *zmiê / skor'piê*, *skor'piê / zmiê*
 u hrvatskoglagoljskim misalima

Današnji hrvatski prijevod glasi: *Ili ako bi ga zamolio ribu, pružio mu mjesto ribe zmiju? Ili ako bi ga zamolio jaje, pružio mu štipavca?*

Hrvatskoglagoljski se biblijski tekstovi, kao što je poznato, mogu podijeliti na sjevernu i južnu skupinu, na čelu sjeverne je među misalima MVat₄, a na njega se oslanjaju istarsko-kvarnerski misali: MRoč, MLab₁, MLab₂, MKoph, MNovlj i MVb₂, a u južnu se skupinu ubrajaju: MNov, MBer, MVat₈, MVb₁, P i Senj.⁶⁸ I dok jezična analiza nekih tekstova potvrđuje takvu podjelu, ali i jednu tekstovnu međuskupinu, npr. *Muka po Mateju*,⁶⁹ ovaj primjer svjedoči da je postojalo više međumatica kod naših tekstova i da neki rukopisi prelaze iz jedne skupine u drugu.

skotъ / klûse

i vina i masla i semidala i pšenice i skota i ovъc' i kon' ... BrVO 277d/278a, *skoti* BrVat₅ 132d, BrDab 30c, BrDrag 118a, *klûsetъ* BrN₂ 140d, BrBar 225c (Ap 18,13), grč.: καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον καὶ σερμίδαλιν καὶ σῖτον καὶ κτήνη (stoka, pl.) καὶ πρόβατα, καὶ ἵππων καὶ ῥεδῶν καὶ σωμάτων; lat. et vini et olei et similiae et tritici et iumentorum (stoka, pl.) et ovium et equorum et raedarum et mancipiorum et animarum hominum.

Današnji hrvatski prijevod glasi: *i vina, ulja, bijeloga brašna i pšenice, goveda i ovaca, konja i kola.*

U ovom je primjeru u *Drugom novljanskom* i *Baromićevu brevijaru* pobliže opisana životinja, tj. kljuse, što u starocrkvenoslavenskom znači samo 'konj', a danas u hrvatskom ima konotaciju 'mršav, star, slab konj', dok su ostali brevijari ostavili šire značenje, tj. neodređeno jer *skotъ* može značiti bilo koju domaću životinju, npr.: *ni pobolit' kto ot č(lovê)ka daže do skote* te BrVO 195a, (Ex 11,7), *da i skoteta vidêla biše g(ospod)ъ roen' i ležečъ v' êsleh'* BrVO 9c (lat. animal), *ovъъ grad' n(a)šъ vse že stežanie naše i vsi vrъsi i hl'mi i pola i skoteta volovъ črêdi že ovъъ i koni že i velbludovъ* BrVO 386c (lat. ar-

⁶⁸ Pantelić 1967:69

⁶⁹ Šimić 2000:116.

mentum = krupno blago za rad, volovi i konji) (Jdt 3,35), *ti vistinu i vse dišuće po rodu svoemu vsa že skoteta v rodê svoem'* BrVO 134d, MVat₄ 101a, *i prêsmikaûûa se na z(e)mli* MNov 101a (lat. jumentum = sve vrste životinja, = stoka u Bibliji (Gn 7,14). *Skotb* i *skote* u našim se rukopisima prevodi za različite latinske paralele: *armentum* = krupno blago za rad, volovi, konji, *pecus* = sitno blago, ovca, koza, svinja, živina (pogrdno), *jumentum* = sve vrste životinja, *animal* = životinja.

koza / коњ

i p'šenice i klûsetb i ovacb i kozb BrN₂ 140d, *kon'* BrVO 277d/278a, *konevb* BrBar 225c, *koni* BrDab 30d, BrDrag 118a (Ap 18,13), grč.: καὶ σῖτον καὶ κτήνη καὶ πρόβατα, καὶ ἵππων (konj, pl.); lat.: et tritici et iumentorum et ovium et equorum (konj).

Današnji hrvatski prijevod glasi: *i pšenice, goveda i ovaca, konja i kola*.

Iz navedenih grčkih i latinskih paralela očito je da je pisac *Drugoga novljanskoga brevijara* svojevoljno upotrijebio drugi izraz, tj. *koza*. Možda je izabrao taj izraz zato jer se već ranije spominje *konj*, tj. *kljuse* umjesto *skotb* kako imaju drugi rukopisi.⁷⁰

заецъ / ежь

gori visokie elenem' k(a)menb pribêžiče zecem PsFr 88d, *zaicem'* PsPar 60r, BrAc 24c, *zaecêm'* PsLob 68r, *ežemb* CPar 90r/v (Ps 103,18). grč.: ὄρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις πέτρα καταφυγὴ τοῖς χοιρογούλλοις (*Hyrax syriacus*, pl.);⁷¹ lat.: montes excelsi cervis petra refugium erinaciis. Leksem *ežb* u našoj se građi pojavljuje samo u ovom primjeru.

Današnji hrvatski prijevod glasi: *Visoki bregovi daju kozorogu, a pećine javavcu sklonište*.

псиѣъ / птиѣъ

vidêše se va snê psiĉa noseĉi BrVat₁₉ 326c, BrBar 386d, *ptiĉa* BrN₂ 458d, lat. catulus: 1. psetašce, štene, 2. uopće mlado kakvo živinče, posebice mlado od lava, vuka itd. Latinska paralela ukazuje na pretpostavku da je u BrN₂ pisac pogrešno zapisao *ptiĉa*, umjesto *psiĉa* kako imaju ostali rukopisi.

птиѣъ / rebacъ

ne prêvitaet' ptiĉb v gorah' da na g(ospod)a upvaût' BrVO 79d, *ptiĉ'* BrVb₁ 62b,

⁷⁰ Izneseni primjeri potvrđuju zaključak Josipa Hamma koji je, usporedivši dva različita hrvatskoglagoljska prijevoda Knjige o Jobu zamijetio da je pristup naših glagoljaša prema tekstu koji su prevodili ili prepisivali bio dosta slobodan. Naime, oni su i u liturgijskim tekstovima znali izostavljati ili dodavati pokoju riječ. Kod prepisivanja su često grijehili, katkad su mijenjali i red riječi, zamjenjivali jedninu i množinu, prezent i aorist itd. Na poznatim sinoptičkim mjestima dolazilo je do izrazitijih varijacija (Hamm 1953:30).

⁷¹ Χοιρογούλλιος, *Hyrax syriacus* (LXX Lev 11,6; Dt 14,7; Ps 103,18); hebr.: *shâphân*.

rebacъ BrVat₅ 48d, BrN₂ 49b, BrBar 130d.

U ovom je primjeru došlo do alternacije roda i vrste. U starijim je rukopisima naveden rod, a u mlađima vrsta (*rebacъ* = vrabac) što je utjecaj narodnoga čakavskoga govora u našim rukopisima. Pojedine leksičke dublete i varijante među zoonimima pokazuju srodnost između određenih rukopisa, npr. *rebacъ* (BrVat₅, BrN₂, BrBar⁷²).

ptičъ / per'nati

ne bes prazdi lečet se sêtb prêdb očima ptičъ BrVO 351a, BrMa 160d, *ptič'* BrVb₁ 224c, BrPm 165a, / *per'natihъ* BrVat₅ 172d, BrBar 272d; *Vsue že mečet' že (!) m'reža pred' očima per'natihъ* BrBrib 64b, BrDab 74b, BrDrag 156b, BrMos 181c, BrN₁ 187a, (Pr 1,17) / sinonim, *pernatihъ* metonimija / grč.: οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς (pernati, krilati, pl.) αὐτοὶ γὰρ οἱ φόνου μετέχοντες θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακά, ἢ δὲ καταστροφὴ ἀνδρῶν παρ'ανόμων κακῇ; lat.: frustra autem iacitur rete ante oculos pinnatorum (pernati, pl.) ipsique contra sanguinem suum insidiantur et moliantur.

Današnji hrvatski prijevod glasi: *Jer uzalud je razapinjati mrežu pred očima svima pticama.*

Iznad svih spomenutih naziva kao i iznad svih drugih koja imenuju različite vrste životinja (s izuzetkom čovjeka) je nadpojam indoeuropskoga korijena *životno*,⁷³ koji ne nosi samo značenje 'životinje' već 'živoga bića' općenito,⁷⁴ kao i praslavenska imenica *skotъ* u osnovnom značenju,⁷⁵ dok se *zvêrb* odnosi isključivo na 'divlju životinju' te ju u animalističkom kontekstu ne možemo smatrati sinonimom spomenuta dva leksema.

Među svim spomenutim životinjama posebno leksičko zanimanje usmjerit ćemo na mitološke životinje i to na one koje su nastajale kompilacijom egzotičnih, manje poznatih ili pak nestalih vrsta, kako su primijetili

⁷² Za *Baromićev brevijar* je karakteristično da nijedan od rukopisnih brevijara nije poslužio kao njegov predložak, nego su predlošci bili različiti za pojedine knjige. Tako se npr. za misalski dio može potvrditi da je najbližnji *Novakovu misalu* ili sličnoj matici, a predložak brevijarskoga teksta treba tražiti među franjevačkim brevijarima.

⁷³ Valja napomenuti da je u staroslavenskom leksiku zabilježen i apstraktum *živina* u značenju 'životinja' općenito: *vodu ot g(ospod)a isprosiъ lûdi i živinъ ugasi žaû* BrBar 307d, koji će se postupno uz kolektivnu imenicu *živad* odnositi samo na 'perad' (Skok 1973:681).

⁷⁴ Makarijoska 2007:292–293. Usporedi npr.: *tebe govoru vodo êrdan'ska...vsa êže životna v tebe sut' ČŽg 32r, gadi živuče sut' nъ ne svêdetъ i zvêri i skoti tvari životne sut'* BrVO 299a, BrVat₅ 141c, BrN₂ 151a.

⁷⁵ Ova će praslavenska imenica »unakrštanjem s glagolom kotiti« dati cijeli niz izvedenica (Skok 1973:267).

neki egzegeti još u 19. stoljeću.⁷⁶

Zoonimi u mitološkom kontekstu

Mitološke životinje su relikti prastarih vjerovanja koja su oblikovala mitove, predaje i legende u mnogim civilizacijama, a zbog svoje destruktivnosti ta neobična bića odolijevaju prolaznosti i izumiranju. Taloženjem raznolikih predodžbi i »svjedočanstava« o zastrašujućim bićima oblikuju se hibridni životinjski monstumi, simboli straha, kaosa i razaranja. Njihov izgled, utemeljen na nesavladivosti i ubojitosti,⁷⁷ prema Jeffreju Cohenu odraz je kultura koje su ih oblikovale i ostavile u zalog kao tradicijsko kulturno nasljeđe,⁷⁸ stečeno u dugotrajnom transmisijском procesu kolektivnih pamćenja i predaja.⁷⁹ Izgled i metamorfoze nemani utemeljene su na poznatim životinjama iz okruženja i njihovim ubilačkim moćima među kojima je zmija na prvom mjestu. Ona je i temeljna kulturna životinja svih civilizacija i vjerovanja, tj. prvotnoga matrijarhalnoga razdoblja obilježena kultom zmije.⁸⁰ Njezin simbolizam je višestruk, ona je od antike izniman simbol plodnosti (dijaboliziran u kršćanstvu) i dragocjen medicinski 'pomagač'⁸¹ transponiran u zatrašujući kršćanski vještiji svijet.⁸² Zmija je i ktonsko božanstvo, demon i apotropejska životinja. Zato nije čudno što i u hrvatskoj leksičkoj građi uz temeljni pojam zmije postoji niz leksema koji nisu istoznačnice već su njihove značenjske nijanse utemeljene na biološkim podvrstama toga reptila, s posebnim naglaskom na stupanj otrovnosti — ključnu smrtonosnu karakteristiku većega broja vrsta zmija.⁸³ Otrovnost je temeljni element u oblikovanju mitoloških bića na što se nadovezuje veličina a time i razorna moć.

⁷⁶ H.de.C. 1883:251.

⁷⁷ U nizu monstuma (Shuker 1995) po snazi prednjači Levijatan (Shuker 1995:34–37; Jeličić 2009:39–45; Levanat-Peričić 2014:84–98) čiji je simbolizam kaosa i moći do danas ostao najsnažnije metaforički prikazan u Hobbsovu *Levijatanu* (Hobbs 2004). On je zasebna istraživačka tema kojom smo se ranije bavili (Zaradija Kiš 1997a:127–140; 1998:186–194; 2001:485–496; 2006:113–139; 2007:37–47) pa u ovom radu o Levijatanu neće biti riječi bez obzira što je tijesno povezan s mitološkim gmazovima.

⁷⁸ Cohen 1996:3–26.

⁷⁹ Knight 1975:26.

⁸⁰ Marjanić 2009:30, prema Kheel 2008.

⁸¹ U tom kontekstu valja se prisjetiti božanskoga štapa s dvije zmije — kaduceja, Hermesova i Merkurova božanskoga atributa, glasnika bogova i vodiča mrtvih. On će postati Eskulapov amblem i zaštitni znak liječnika i to u čast zmije izlječiteljice, koja je istodavno i vodič u vječnost.

⁸² Cintré 2013:142–143; Šešo 2016.

⁸³ Hirtz 1928:1–194.

U *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (RCJHR) imenica *zmiê* (*zmii*) (grč. ὄφις, lat. *serpentes*) je opći pojam za mnoge vrste⁸⁴ koji u kulturnom nasljeđu valja promatrati kroz dvostruki univerzalni simboliizam dobra i zla.⁸⁵ Otrovne su zmiје uvijek bile najveće opasnosti i simboli najvećega zla. Od njih se sklanjalo pa ih se najmanje i poznavalo, a pridavali su im se i razni maštoviti oblici i veličine. Zato je često i njihovo nazivlje bilo neodređeno pa ih je u današnjim leksičkim istraživanjima teže točno definirati. Tako su u zapadnoeuropskim bestijarijima za *aspidu* npr. zabilježeni i nazivi *aspic*, *emorois*, *haemorrhais*, *hypnalis*, *ipnalis*, *prester*,⁸⁶ a za *viperu* još i *adder*, *guivre*, *vuivre*, *wivre*, *woutre*.⁸⁷ U hrvatskoglagoljskom animalističkom korpusu svijet zmijskih vrsta sužen je i usredotočen na opći pojam.

Tabuizirani pozitivni simbolizam zmiје koji je do nas došao još iz daleke ilirske prošlosti u kojoj dominira kult zmiје,⁸⁸ prepoznajemo u 'zmiји kućarici' za koju postoji i velik broj pučkih sinonima.⁸⁹ Ona je zaštitnica od zlih demona i simbol mudrosti, kako bilježi i primjer iz hrvatskoglagoljske građe: *togo radi o dečere budite mudre êk(o) zmie...* BrVat₆ 160b, BrLab₁ 112d. To potvrđuje i bogata slavenska (posebice južnoslavenska) etnološka građa,⁹⁰ prema kojoj je razvidno da su zmiје, uz to što su i »najilirskiji simbolom u južnim ilirskim krajevima« te simbol plodnosti i blagostanja,⁹¹ smatrane kućnim božanstvima⁹² u što se i danas moguće uvjeriti u mnogim ruralnim krajevima.

U etimološkom kontekstu praslavenski korijen *zbm-/zem-* povezuje ime-

⁸⁴ Belova 2000:124–126; Makarijoska 2007:330.

⁸⁵ U kontekstu zmijolokih bića, čiji se leksički oblici nerijetko isprepleću, važno je imati na umu vrlo snažnu baštinjenu pozitivnu predodžbu zmiје iz dalekih civilizacija u kojima je npr. u simbolizmu kobre sadržana ženska moć; zmija je božica zaštitnica i simbol božanskoga života i reda, odnosno kreacije univerzuma, a njezino je štovanje duboko utisnuto u vjerovanjima Staroga svijeta što i danas prepoznajemo u tradicijama ruralnih prostora (usp. <http://www.egyptos.net/egyptos/dieux/la-symbolique-des-animaux-en-egypte-antique.php>).

⁸⁶ Pedrini i Pedrini 1966:125.

⁸⁷ Usp. <http://bestiary.ca/beasts.htm>

⁸⁸ Totemistička narav ilirskih vjerovanja razvidna je i u nazivima nekih plemena prema kojima se npr. Enhelejci povezuju s jeguljama (lat. *anguilla*), koje su u grčkoj zoologiji ubrojene među zmiје (Stipčević 1989:157).

⁸⁹ Hirtz 1928:24–25.

⁹⁰ Gura 2005:205–266.

⁹¹ Stipčević 1989:15, 157.

⁹² »Bilo je zabranjeno da se ovim životinjama naudi, izgrednici su žestoko kažnjavani, a u nekim slučajevima prekršioći ovog zakona čak su lišavani života« (prema Gura 2005:229).

nice *zmija*, *zmaj* i *zemlja* čija se veza, kako primjećuje Petar Skok, u »jezičnoj svijesti izgubila koliko između *zmaj* i *zmija*, toliko i između *zemlja*«,⁹³ a što je važno imati na umu u razradi ove teme.

U zmijskom leksičkom fundusu iz građe za RCJHR u kojemu dominira opći naziv 'zmija' česti su već spomenuti čakavski i kajkavski leksički oblici: *kača* (*kačka*)⁹⁴ i *gad̂b*.⁹⁵ Podrobniji opis zmiје u našem korpusu nije nigdje sačuvan osim naslova koji najavljuje njezin opis, *K(a)p(i)t(u)l o ka[či]* koji čitamo u *Antoninu*, a koji upućuje na nepoznati bestijarijski predložak ili neku srodnu kompilaciju⁹⁶ iz koje je pisar prepisao nekoliko egzempla,⁹⁷ zatim naglo prekinuo prepisivanje nakon poglavlja o 'ehindi' i završio naslovom o 'kači'.

Među otrovnim ali i nepoznatim vrstama zmija izdvaja se *kerastb* gre-cizam u hrvatskoglagoljskom animalističkom korpusu (grč. κεράστης⁹⁸). Leksem je jednokratnica u odabranoj građi:

egože zvēri pustin'ni ubočeše se egože lvi vstrepetaše egože kerasti i zmieve FgLab₂ 2a.

Kerastb se pojavljuje u slavenskom Fiziologu kao nepoznato grčko mit-sko pustinj-sko zmijoliko čudovište, točnije kao 'velika zmija' bez jezika i kože kao u guštera. Živi u rijeci i hrana su mu ljudi i životinje.⁹⁹ Riječ je za-pravo o nepoznatoj vrsti otrovne zmiје na slavenskom prostoru, o pustinj-skoj tzv. 'rogatoj zmiји' (lat. *Cerastes cerastes*) ili 'rogatom poskoku' koji lovi iz zasjede, koristeći rošćice na glavi (grč. κεράστης, rogat) kao mamac.¹⁰⁰

⁹³ Skok 1973:657–658.

⁹⁴ Npr. *uēst' i kača* BrVO 180d, za *grlo povrz'se i kačami živēmi* CPet 347r, i *iže razdrušaetb ogradu uēstb i kačbka* BrVO 368a (Eccl 10,8), *zubi zvēret' v'puču v' nih' s' êrostiū presnikaūcih' se po z(e)mli i kačak'* CPar 131v (Dt 32,34). (RJAZU 1892–1897:711; Skok 1971:542–543). Hirtz bilježi još nekoliko varijanti: *kačak*, *kačec*, *kaček* (Hirtz1928: 51–52). U slovenskoj pučkoj tradiciji *kačec* je *bazilisk* (Kropej 2012:115, 227).

⁹⁵ *Gad̂b* se najčešće odnosi na sve što gmiže, odnosno na sve što se miče (grč. ἐρπετόν, θηρίον) (Makarijoska 2007:328; Belova 2000:83) i najkompleksniji je leksem u semantičkom i etimološkom smislu (Skok 1971/1:542–543; Hirtz 1928:32–33). Npr. *sa zvērmī dubravnimi i s pticami nabeskimi i s gadi z(e)mlnimi* BrVO 446b, BrN₂ 254c (Os 2,20).

⁹⁶ Kapetanović 2004:57.

⁹⁷ Rukopis sadrži animalističke egzemple (Zaradija Kiš 2008:117–140), odnosno opise feniksa, pupavca, divljega magarca i ehinde (*o pinikose, epopsi, divjem osle, jehindi i naslov o kači*) (fol. 98v–99r (89v–90r)).

⁹⁸ Usp. indoeuropsku osnova *ker = nešto 'vrlo tvrdo'. <http://www.jodin.org/moodle/mod/glossary/view.php?id=5191>

U tom smislu *keras*, *ceras*, odnosno 'rog' je simbol velike moći i snage pa se u tom značenju pojavljuje u *Otkrivenju* (12:3; 13:1, 11; 17:3, 7, 12, 16) (Bodson 2012:73–155).

⁹⁹ Belova 2000:141; Makarijoska 2007:332.

¹⁰⁰ Pastoureau 2011:201–202. *Kerastes* spada u skupinu od pet najneobičnijih zmi-

U skupinu otrovnih zmija spada i *vipera*, vrlo okrutna zmija iz srednjovjekovnih bestijarija, koji ju opisuju kao lukavu otrovnicu koja se dobro prikriva da bi iznenada napala žrtvu. Bestijarij ističe da je ženka *vipera* izrazito okrutna prema mužjaku — nakon oplodnje koja se odvija preko ženkinih čeljusti, zubima mu odgrize glavu, a mladi ubijaju majku dok izlaze iz njezine utrobe.¹⁰¹ Kao *viperica* i *viperić* nalazimo je u starijih hrvatskih pisaca,¹⁰² dok je u građi za RCJHR zabilježena jedino kao *bibera* i to samo u jednom primjeru u tri rukopisa:

egože uslišavši zmiê ukrotit' se zmii bêgaet' bibera omlbknet'... BrVO 51d, BrVat₅ 29b, BrN₂ 30a.

U slavenskom Fiziologu mitska *ehidna* odgovara otrovnoj viperi, oblikujući se u vrlo kompleksnu neman koja kombinira svoj izgled s drugim životinjama poput gušterice, kornjače ili ježa.¹⁰³ Ona je odraz sofisticirane antičke *ehidne*, nakazne zmijolike vodene nemani (grč. Ἐχιδνα /*Ekhidna* ili Δελφύνη; lat. *Echidna*) — polu žene polu zmije, zastrašujućih dimenzija, promjenljivih boja i crnih očiju.¹⁰⁴

U hrvatskoglagoljskom zoonimskom korpusu grecizam je sačuvan jedino u *Antoninu* koji prenosi bestijarijsku varijantu teksta (u funkciji egzempla) u kojemu su četiri potvrde leksema redovito krivo zapisane: umjesto *ehidna* tri puta je zapisan premetnuti oblik *ehinda* i jedan put *ehonda*¹⁰⁵ što daje naslutiti slabo poznavanje mitološkiga zoonima, odnosno da on nije uvriježen u hrvatskoglagoljskom zoonimskom vokabularu.

K(a)p(it(u)lb o ehindi· Pismo reče o ehondi (!) êko mužko lice imat' muž a žena žel/nsko usti že ishodita i požret' od semene že nal/rastu že v črêvi dêti pregrī-

ja na svijetu čiji je oblik evoluirao od vremena dinosaura zbog prilagodbe okolišu u kojemu živi. Latinski naziv *Cerastes cerastes* je službeno potvrđen 1768. godine prema grčkom, odnosno prema grčkoj mitskoj nemani (v. <http://pixelizam.com/5-najneobicniji-zmija-na-svijetu/>).

¹⁰¹ Barber 1999:186; Pastoureaux 2011:202.

¹⁰² RJA ZU 1971/1972:22.

¹⁰³ Belova 2000:111—113; v. Stoykova <http://physiologus.proab.info/version1/?re=511>.

¹⁰⁴ Najpoznatiju srednjovjekovnu europsku mitološku inkarnaciju ehidne prepoznajemo u Meluzini (Sergent 1995:27—38, 179—180; isti 1996:10—26) koja je poput arhetipske zmije oličjenje plodnosti i izvor života (Sax 1998:87—88).

¹⁰⁵ Zamjena glagoljskoga *i* za *o* nije rijedak slučaj zbog sličnosti grafije, ali i nemara pisara, kako je već ranije zamijećeno (Štefanić 1970/2:28; Kapetanović 2004:56). Prijevski pak oblik zabilježen je pet puta puta u građi za RCJHR pod tri različite varijante i sve tri u muškom rodu, što potvrđuje misao o nepoznavanju termina u glagoljaškom vokabularu: *ehidnovъ, ehindovъ, ehidievъ*: *zmie ičediê ehid'nova k(a)ko vzmôžete ubêž(a)ti ot suda og'na jeonska* MLab₁ 39a (Mt 23,33), *gl(agol)aše iv(a)nъ k narodomъ iže ishoždahu krstiti se ot nego ičediê ehidnova kto skaza vamъ ubêžati ot gredučago g'nêva* BrVat₅ 17c, BrBar 96d, *ehid'nova* BrN₂ 18a, *ehidieva* BrPm 22b.

zet' dête črêvo ma//terino i izlêzet'// I skozê to da ubiice roditel'// svoih' sut' do-
bro ubo priloži ivan' krstitel' pari//saêe k ehindi êkože ubiêet' ehinda mater' svo-
ju têm' e// obrazom izbiše parisêi i razumnîe oce i pr(o)r(o)ke g(ospodin)a naše
//ga is(u)h(rvst)a pritča gl(agole)t' kako ubêžim' od greduêee muki// oci i materi
živut' va vêk vêka a sini umrêše. CAc 99r (90r)/8–17.

Uz opći pojam zmije *aspida*,¹⁰⁶ *aspidb*, rjeđe *êspida* (grč. ἀσπίς, lat. *aspis*)¹⁰⁷ je najrašireniji zmijoliki leksem, a odnosi se na zmiju otrovnicu ili ljuticu općenito.¹⁰⁸

zmieve i aspidi zdr'gnuše se FgLab₂ 2a; hlêbb ego v črêvê ego obreatit' se v êdb
as'pidi v' nemv BrN₂ 212c.

Njezin otrov prema srednjovjekovnim bestijarijima ne ubija aspidinim ugrizom već struji tijelom i žrtvu odvodi u duboki san iz kojega se više ne budi.¹⁰⁹ Iz staroindijskih predaja u srednjovjekovne se bestijarije unosila priča o aspidi koja u glavi nosi dragocjen kamenčić kojega se čovjek želi domoći pod svaku cijenu.¹¹⁰ Znajući da je aspida osjetljiva na glazbu koja ju uspava, posebice na zvukove flaute, harfe, a prema slavenskom fiziologu na zvuk trube i orgulja,¹¹¹ čovjek svirkom želi omamiti zmiju i domoći se dragoga kamena. Kako bi se spasila zmija jedno uho čvrsto priljubi na zemlju, a drugo začepi vrhom repa. Asocijaciju na tu predaju prepoznaje-mo u Psalmu 57,5:

U njima je otrov kao u zmije, kao u lûtice što uši začepљуje: kako êspida gluhoga
CPar 51r, êko aspidi glûhie PsLob 37r, PsFr55a PsPar 35r, BrAc 13c.

¹⁰⁶ Aspida nema određenu boju, ona se mijenja i može biti od žute, i zelene do crvene ili sve pomiješane (Pastoureau 2011:200). Jasna je, dakle, veza aspide i poludragoga kamena jaspisa ili aspisa čija važnost u svim starim civilizacijama (Hall 2003) pa i hrvatskoj uključuje veliku profilaktičku moć (v. <http://www.nebeski-dar.hr/kristal-mjeseca/57-jaspis.html>).

¹⁰⁷ U starijih hrvatskih pisaca 16. stoljeća za otrovnicu su zabilježene i varijante *jas-pida* (Vetranović) te *aspid* i *ašpid* (Divković, Posilović, Budinić) uz posvojne pridjeve na -in i na -ov što pokazuje da se pojam kroz srednji vijek dobro udomaćio i prema Skoku ušao u »balkanske jezike iz srednjovjekovnih fiziologa« (Skok 1971:66; RJAZU 1880–1882: 115–116), koji inače čuvaju podroban opis aspide i njezin način razmnožavanja (Stoykova 1994, 2009–2011: <http://physiologus.proab.info/version1/?re=501>).

¹⁰⁸ Za detaljnija istraživanja ovoga leksema valja imati na umu i druge varijante poput *ašpid*, *ašpit*, ali i *ažda*, *aždaha*, *aždaja* itd. (Hirtz 1928:1–2). Također valja imati na umu mitsku rodnu ambivalentnost koja je ženski oblik usmjerila na negativno načelo, na jaču otrovnost, destruktivnost (*ala/hala*, *lamja*, *aždaja*), dok je pozitivno načelo pripalo muškom obliku zmije, odnosno zmaju koji se u etnološkoj građi pojavljuje kao zaštitnik i pokrovitelj (Gura 2005:210).

¹⁰⁹ Barber 1999:187–188. Usp. Lucan (*Pharsalia*, knj. 9,821–839), Plinije Stariji (*Historia naturalis*, knj. 8,35), Izidor Seviljski (*Ethymologiae*, knj. 12,4:12–16).

¹¹⁰ Pastoureau 2011:200–201.

¹¹¹ Belova 2000:58.

U slavenskom mitološkom svijetu *aspida* ima najviše gmazolikih oblika i značenja među kojima je i *krilata zmija*, odnosno *zmaj*, dok je *drakonъ* ogromni zmaj, tj. zmija koja je dugo živjela i postala velika.¹¹² Zmaju ili krilatoj zmiji s dvije do četiri noge, jednom ili više glava, najvećoj od svih zmija, zoološki i kulturološki najpromjenljivijem gmazu za kojega se vjerovalo da doista postoji,¹¹³ u srednjovjekovnoj zapadnoeuropskoj kulturi općenito pripada posebno mjesto. On je kulturološki najprilagodljiviji polimorfni i polivalentni monstrum, koji je nastao simbiozom sličnih stvorenja iz različitih drevnih tradicija i kultura poput biblijske, istočnjačke, antičke, germanske. U srednjovjekovnoj je kulturi doživljen kao realno i svakodnevno stvorenje, zastrašujuće, ali ne i nepoznato. Zato je u bestijarijima opisan s mnogim podrobnostima, a stoljećima je prikazivan na razne načine, ulazeći u predaje i legende i mnogih južnoslavenskih prostora.¹¹⁴

U građi za RCJHR pod natuknicom *krilatii* zabilježili smo nekoliko primjera iz zbornika koji za zmaja rabe sintagmu 'krilata zmija':

puču na vasъ gněvъ moi i zvěri i zmie krilatie ke učnutъ uědati vasъ CPar 286v/287r,

i puču na vasъ prugi i tuču veliku i zmie krilatie CPar 291v/292r,

gore v'sim krivimъ č(lově)komъ (...) v' ta časъ v'sêm' bo sim' e(stъ) muka ogan'na i zmie krilatie CBč 75b,

i vidě pres(ve)taě m(a)riě č(lově)ka mučima i zmie krilatě imuči ·v· (=3) glavě na očiū ·ṽ· (=2) CPet 334v.

Grecizam *drakunъ* (grč. δράκων) za zmaja zabilježili smo u primjerima (RCJHR 2009:355):

ot negože otnosečih' ili bludečih' ili prizivajučih' vlh'venago nakazaniě ili drakunovъ i vsěh' z'mievъ MNov 262c,

i izide ot hrama v nem'že b(i)še idolъ drakunъ veli BrN₂ 415b,

i da me ne srete l'vъ ni drakun' ki su naučeni d(u)še v'zimati CIvan 136v.

Zmaj je oličenje kršćanskoga đavola i kao takva ga pod istom natuknicom nalazimo u jednom primjeru u figurativnom značenju:

ot križa d'rivo preslavno po usta franč(i)skova nav(ě)čevaše se koga krěpostiū bižati činaše d'rakuna d'ěvla BrBar 422b.¹¹⁵

¹¹² Belova 2000:58, 96; Makarijoska 2007:332–333.

¹¹³ Pastoureau 2011:203–207.

¹¹⁴ Kroepej 2012:111–115.

¹¹⁵ Zabilježen je i jedan primjer za stariji pridjevski oblik *drakunъ* i nekoliko za češći *drakunovъ* (RCJHR 2009:355).

Bazilisk — simbol razaranja

Među zmijolikim bićima pozornost smo usmjerile na *baziliska*, kralja svih zmija, mitološkom biću s krunom na glavi. U kontekstu prevoditeljskih prilagodbi bazilisk doživljava znakovite preobrazbe, koje unose kaos u njegovim predodžbama. Tako se npr. u Izaiji na nekoliko mjesta i u nekoliko leksičkih varijanti spominje zmijoliko biće koje *Vulgata* prevodi kao *regulus* (14,29),¹¹⁶ *draconibus* (13,21), *vipera*, *regulus volans* (30,6), a u Jeremiji čitamo *serpentes regulus* (8,17). U tom smislu bazilisk bi bio neman s karakteristikama svih spomenutih zmijolikih bića uz još neke dodatke. U hebrejskom se originalu čitaju dva naziva za ovu neman *sârâph mchôphêp* i *tsépha* od kojih je drugi u starogrčkom preveden kao βασιλεύς,¹¹⁷ diminutiv βασιλίσκον, lat. *basileus* (po semantičkoj analogiji lat. i *regulus*) u značenju 'princ' ili 'mali kralj',¹¹⁸ odnosno 'kralj svih zmija'. U prijevodu Psalma 90,13: *Nogom ćeš gaziti lava i ljuticu, zgazit ćeš lavića i zmiju / n as'pidu vasilan'sko nastupiši i popereši l'va i zmiê — Akademijin brevijar HAZU III c 12,*¹¹⁹ strahota čovjekova okruženja istaknuta je kontaktnom sinonimijom u kojoj su uporabljeni leksemi *aspida* i *zmija* česti u staroslavenskom vokabularu,¹²⁰ dok je manje poznatim *baziliskom* strahota pojačana s obzirom na predodžbu da se radi o kralju svih zmija. U *Vulgatinu* prijevodu je apstraktnost straha dodatno izražena imenicom *draco*: *Super aspidem, et basiliscum ambulabis: et conculcabis leonem et draconem.*¹²¹

Bazilisk je dakle ubojito biće koje se skriva po špiljama i zdencima, a ubija cijelom svojom pojavom: njegov smrad ubije sve što je na zemlji, vatra iz usta ubija sve ptice, a smrtonosan pogled,¹²² koji je naslijedio od

¹¹⁶ U ovom kontekstu valja usporediti mitsku povijest rimskoga vojskovođe Marka Atilija Regulusa iz Prvoga punskoga rata koji je pobijedio baziliska, divovsku zmiju iz Kartage (Shuker 1995:26–29; v. <https://alextdiff.wordpress.com/2010/02/26/marcus-atilius-regulus-a-historiography-and-transformation-from-roman-history-to-legend>).

¹¹⁷ H.de.C. 1883:251.

¹¹⁸ Usp. Borges 2009:47–49.

¹¹⁹ Šimić 2014:171.

¹²⁰ RCJHR 2000:92.

¹²¹ *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*, Ratisbonae et Romae 1914. Staroslavenski kalk *drakunъ* kao sinonim za zmiju je relativno rijedak (samo 4 primjera) u hrvatskoglagoljskom književnom korpusu (RCJHR 2009:355) što je vjerojatno i razlog uporabe zmije umjesto *drakuna*, tj. zmaja.

¹²² Aristotel vjeruje da je smrt, koju uzrokuje bazilisk daleko oko sebe, moguće vratiti toj nemami pomoću zrcala: otrovne pare iz baziliskovih očiju sudaraju se sa zrcalom i refleksijom mu se smrt vraća. Zato je i Aleksandar Veliki na putu za Indiju dao ulaštiti štit da se sjaji poput zrcala kako bi se zaštitio od baziliska (Brasey 2007:143). Priča o Aleksandru Velikom je varijanta legende s Perzejem koji je također ulaštio štit za borbu s Meduzom kako ne bi stradao od njezina ubojita pogelda (Za-

Meduze,¹²³ ubija čovjeka. Basilisk ubija i svojim siktanjem pa se otuda pojavio i onomatopejski naziv *sibilus* (lat. *sibilo*, zviždati, siktati).¹²⁴ Motiv *baziliska* kao važan segment folklorne književnosti mnogih kultura, što je razvidno u Thompsonovu *Indexu*,¹²⁵ prilagođavao se podneblju, mijenjao dimenzije i naziv¹²⁶ te ušao u predaje koje žive i danas.¹²⁷

U osnovi je riječ o gmazu dužine oko pola metra koji međutim u predajama raste do zaprepašćujućih dimenzija. Njegov prednji dio tijela je uvijek uspravan, uzdignute izdužene glave na kojoj se ističu tri svijetle kvržice koje podsjećaju na srebrenu dijademu, odakle i naziv ‘mali kralj’.¹²⁸ Posredstvom zapisa Plinija Starijega koji kompilira grčke i latinske predaje o basilisku (*Naturalis Historia* 8,33; 20,19),¹²⁹ Izidora Seviljskoga (*Ethimologiae* 12,4:6–9), a potom i sv. Augustina,¹³⁰ *bazilisk* ulazi i u slavenski leksik.¹³¹ Njegov opis prema Pliniju čitamo i u nas u Belostenčevu *Gazophylaciumu* iz 1760. godine:

*Basilikus (regulus) ili Basilisk kacha, 12. përsztov, ili laket duga, kruto chemerna koia vigyenyem szamem, puhnenyem, ali dehnenyem osztale sztvori osztvariti, y umoriti more. Ima glavu ostru, y spichasztu, ochi chërlene, truplo osztalo pricher-no. Zmay gledotvorni.*¹³²

Nešto kraći opis je u Jambrešićevu *Lexiconu* iz 1742. godine, koji se dodatno referira i na Lucanusa: *Basiliscus, Basilisk, kacha z belum piknyum na glavi kakti z korunum. Kraly nad kachami, z szikanyem mori.*¹³³

marovský 1985:268).

¹²³ Basilisk je u grčkoj mitologiji povezan s Meduzom jer je nastao iz mlaza krvi koji je šiknuo iz Meduzine glave kad ju je odrubio Perzej. Zato je prema Pliniju (*Naturalis Historia* 29,19) u Rimljana *bazilisk* bio poznat pod nazivom ‘saturnova krv’ (Brasey 2007:143–144).

¹²⁴ Prema predaji baziliska može svladati samo lasica jer je otporna na njegov pogled, kokot koji ga nadjača svojim glasom i biljka rutvica ili ruta koja bi ozdravila lasicu ako ju basilisk nekim slučajem rani (Shuker 1995:96).

¹²⁵ Thompson 1955:355/B12 (v. https://en.wikisource.org/wiki/Motif-Index_of_Folk-Literature/Volume_1/B/0). Zoomorfni demon nije zaobišao ni Slavene (Gura 2005) među kojima je na južnoslavenskom prostoru doživio čini se najbrojnija isprepletanja s drugim zoomorfima (Đorđević 1958:94–99; Kropelj 2012:215–216).

¹²⁶ Usp. *pozoj, grabancijaš* (Marjanić 2012:57–80).

¹²⁷ U Harryju Potteru basilisk također ima važnu ulogu u *Odaji tajni*, a u *Darovima smrti* je uobičajeno oružje lorda Voldemorta.

¹²⁸ Ferguson 1961:12; Shuker 1995:96.

¹²⁹ v. <http://remacle.org/bloodwolf/erudits/plineancien/index.htm>

¹³⁰ Ferguson 1961:12.

¹³¹ Belova 2000:67.

¹³² Belostenec 1972:174.

¹³³ Jedino Jambrešić (1992:64) opisuje baziliska kao zmiju s krunom na glavi —

U hrvatskoglagoljskoj se rječničkoj građi *bazilisk* pojavljuje u muškom rodu uglavnom s vitacizmom: *vasilisk*_b (PsLob 61v, MVat₄ 29d, MRoč 24b, BrVO 158a, BrVb₁ 104d, BrN₂ 75d), *vasiliska* (MNov 31c), uz rjeđe varijante *vasilin'sk*_b (PsPar 54r), *vaslinska* (BrVat₅ 77) i *vasilik*_b (CIvan 145v), a još rjeđe bez vitacizma: *basiliska* (CPar 81v, BrBar 165a). U *Fraščićeve psalturu* zabilježen je samo jedan primjer imenice u ženskom rodu *vasilisk*_b (PsFr 76b).¹³⁴

Bazilisk se često pojavljuje i u starijoj hrvatskoj književnosti te se uz dodatne fonološke promjene javlja i kao *basilisko*, *baziliško*, zatim *bazilak*, *bažilišk*¹³⁵ te *bažiliško* kojega susrećemo od 17. stoljeća.¹³⁶

Tijekom srednjega vijeka arhetipska prepoznatljivost *baziliska*¹³⁷ i šire nje njegove tradicije, što se od 12. stoljeća uvelike pripisuje i Hildegardi iz Bingena (Physica VII,12),¹³⁸ doživljava dramatičnu preobrazbu koja je najslikovitije predložena u srednjovjekovnim zapadnoeuropskim besti-jarijima.¹³⁹ Oni nam podastiru još neobičniji naziv za *baziliska*, a to je *kokatris* (*cocatris*, *coquatrix*, *caucatrix*, *cocatrice*, *cocodrille*, *codrille*, *cocadrille*, *basilecoq*).¹⁴⁰ Priča o njegovu nastanku vezana je za kokota (izvorišno za egipatskoga ibisa — na istočnom Mediteranu),¹⁴¹ koji je inače baziliskov smrtni neprijatelj. Kad stariji kokot snese jaje na kojem sjedi zmija ili kra-štača izleže se *kokatris*: monstrum s glavom pijetla, krilima šišmiša, a tije-lom zmije i pijetla,¹⁴² kojega prepoznajemo u Nergalu, asirskom božan-stvu pakla, rata i uništenja, strašnijem i od grčkoga Aresa i od rimskoga Marsa.¹⁴³ I u slavenskom su svijetu zabilježena vjerovanja koja povezuju zmiju i pijetla po čemu se približavaju zapadnoeuropskom bazilisku.¹⁴⁴

prastarim i raširenim motivom iz usmene književnosti koji je na jedinstven interdis-ciplinarni način i obrađen u knjizi *Guje i jakrepi* (2012), koju su uredile Mirjana Dete-lić i Lidija Delić.

¹³⁴ RCJHR 2000:273–274. Zahvaljujemo Jasni Vince na pomoći.

¹³⁵ Skok 1971:116.

¹³⁶ RJA 1880–1882:214–215.

¹³⁷ Sax 1998:190.

¹³⁸ Kropf 2012:116; Germ 2006:23–25.

¹³⁹ Neki srednjovjekovni rukopisi slijedeći *Etymologies* (12,4:6–9) Izidora Sevilj-skoga dijele ovu neman na tri podvrste: *bazilisk*, *regulus* i *sibilus*.

¹⁴⁰ Naziv se po prvi put pojavljuje u francuskom srednjovjekovlju (Breiner 1979:30; Brasey 2007:143–144). Životinja je vrlo bliska prvotnom bazilisku i s njim se često za-mijenjuje posebice u srednjovjekovnim besti-jarijima.

¹⁴¹ Charbonneau-Lassay 2006:642.

¹⁴² Kokot je osuđen što je izlegao zmijsko jaje te je spaljivan na lomači tijekom sred-njega vijeka (Seignolle 1997).

¹⁴³ Charbonneau-Lassay 2006:643.

¹⁴⁴ Gura 2005:207, 452.

Kokatris. Bestiarij, 15. st. (fol. 51r), Kongelige Bibliotek, Copenhagen
(sign. Gl. kgl. S. 1633 4°)

Kršćanski simbolizam, a posebice srednjovjekovni bestijariji, prihvaćaju mnoge poganske vizije baziliska kako bi se što strašnije dočaralo Zlo, a posebice njegova otrovnost za koju Origen kaže da je nakupina svih otrovnosti zmija koje je bazilisk proždrio (prema Germ 2006:23). Kolika je bila popularnost baziliska kao hibridna proždrljiva čudovišta, kojega Shuker svrstava u neo-zmajeve (neo-dragons),¹⁴⁵ i njegove asocijacije na đavola, grijeh i pakao, svjedoče sačuvani dekorativni reljefi hiperbolične nemani po mnogim zapadnoeuropskim romaničkim i gotičkim katedralama (Mans, Amiens, Poitiers, Vézelay, Orléans, Sens...),¹⁴⁶ a još više po svetištima ruralnih krajeva gdje je vjerovanje u *kokatrisa* opstalo do u 20. stoljeće.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Prema Shukeru heterogena skupina čudovišta poznata kao neo-zmajeви možda i nisu zmajevi u pravom zoo-mitološkom smislu riječi, ali su po svom izgledu i ponašanju te sukobu s ljudima jednako dramatično zmajski kao i druga njihova vjerna braća (Shuker 1995:95).

¹⁴⁶ Debidour 1961:220–223.

¹⁴⁷ Živa, najčešće bipolarna, vjerovanja o »čudotvornom piletu od pijetla« na južnoslavenskom je prostoru zabilježio još u 20. stoljeću Tihomir Đorđević (1958:94–99). Usp. Charbonneau-Lassay 2006:644; Darcheville 2011:92.

Alfred Laisnel de La Salle (1801.—1871.) i Paul Sébillot (1843.—1918.) francuski su folkloristi koji su krajem 19. i početkom 20. stoljeća posebno istraživali uzrok pojavnost hiperboličnoga *kokatrisa*, da bi Laurence Breiner pod kraj 20. stoljeća zaključio da je *kokatris* »slučajno nastao krajem 12. stoljeća i nestao u 17. kao žrtva nove znanosti«. ¹⁴⁸ Srednjovjekovno promišljanje o *bazilisku* ili *kokatrisu* samo slijedi naslijeđeni latinski literarni korpus, apostrofirajući opis iz Lucanove *Pharsaliae* (9,849—853) ¹⁴⁹ i iz *De proprietatibus rerum* (*De animalibus* 18,9) Bartholomeusa Angelicusa ¹⁵⁰ prema kojima je *bazilisk* antiteza kršćanskom pijetlu, simbolu inteligencije i božanske mudrosti (Job 28,36). ¹⁵¹ Iako je *bazilisk* neumoljivo biće, od njega se može obraniti jedino pomoću kristala koji zadržava njegov pogled što je pomoglo i Aleksandru Velikom, koji ga je htio vidjeti vlastitim očima. ¹⁵²

Popularno djelo srednjovjekovne književnosti *Fiore di virtù*, koje se pojavljuje u Italiji u drugom desetljeću 14. stoljeća, sačuvano je u hrvatskoglagoljskom ¹⁵³ književnom korpusu pod naslovom *Cvêt vsake mudrosti* ili *Cvêt od krêposti* u pet kodeksa: *Vinodolski zbornik* iz 14./15. stoljeća, ¹⁵⁴ *Petrin*ov zbornik iz 1468. godine, ¹⁵⁵ *Tkon*ski i *Grškovićev* zbornik iz 16. stoljeća ¹⁵⁶ i *Ljubljanski zbornik* iz 15. stoljeća. ¹⁵⁷ U tekstu prva tri rukopisa u desetom poglavlju prepoznajemo opis *baziliska* iz bestijarija s kojim se uspoređuje *tvrdost*, ¹⁵⁸ tj. neumoljivost kao zla crta čovjekove naravi.

Odlomak tablice o životinjama u *Cvijetu kreposti* koju prilažemo sadrži varijante teksta o *bazilisku* u navedenim hrvatskoglagoljskim zbornicima.

¹⁴⁸ Breiner 1979:30; Brasey 2007:144.

¹⁴⁹ Marti 1945:352—376 (v. <http://omac1.org/Pharsalia/book9.html>).

¹⁵⁰ v. https://de.wikipedia.org/wiki/De_proprietatibus_rerum.

¹⁵¹ usp. Zaradija Kiš 2007:30—31.

¹⁵² Germ 2006:25.

¹⁵³ Valja istaknuti da je u hrvatskoj starijoj književnosti poznata i ćirilski varijanta *Cvijeta kreposti* u dubrovačkom rukopisu *Libro od mnozijek razloga* iz 1520. godine, dok je Pavao Posilović priredio *Cvijet od kriposti* bosanicom 1647. i 1701. godine, a latinička je inačica tiskana 1712. i 1756. godine (Gabrić-Bagarić 2012:351; ista 2014:37).

¹⁵⁴ Strohal 1916.

¹⁵⁵ Štefanić 1960:361.

¹⁵⁶ Štefanić 1970:45—51; Sambunjak 2001.

¹⁵⁷ Strohal 1915:142—144.

¹⁵⁸ Imenica *tvrdost* u prenesenom značenju za nemilost, surovost, okrutnost, nepopustljivost, tvrdoglavost česta je u starijoj hrvatskoj književnosti i pojavljuju se u konkretnom i apstraktnom značenju (RJAZU 1967:69—70).

	Vinodolski zbornik (III a 15, HAZU)	Tkonski zbornik (IV a 120, HAZU)	Petrisov zbornik (R 4001, NSK)
BASILISK (bazilisk) grč. βασιλεύς lat. <i>Regulus,</i> <i>(Baselico,</i> <i>Basiliscus,</i> <i>Cocatrix,</i> <i>Cockatrice,</i> <i>Kokatrix, Sibilus)</i>	<i>I primêniti se more</i> <i>tvrdost' k' basiliku</i> <i>ki pol/gledom' č(lovê)</i> <i>ka umori ot velike</i> <i>tvrdosti ka e// v nem'</i> <i>a nigdare nima nied'ne</i> <i>m(i)l(o)sti v' se//be i</i> <i>tolik' čemer' e(stb) v</i> <i>nem' da d(a)h(o)mъ</i> <i>svoll'im' usuši i drêvo i</i> <i>zeliê ot velika čem//era-</i>	<i>Primenit//i se more</i> <i>tvrdost k basiliku ki</i> <i>pogledom// č(lovê)ka</i> <i>ubie ot velike tvrdosti</i> <i>ka e v nem// a nigdare</i> <i>nema ni edne milosti</i> <i>v sebe i to//lik čemer</i> <i>est v nem da duhom</i> <i>svoim usu//ši drevo i</i> <i>zeliê ot velika čemera</i>	<i>I prime//niti se morê</i> <i>basiliku pogledom</i> <i>č(lovê)ka ubiê ot vel//</i> <i>like tvrdosti ka e vnem</i> <i>a nigdarê nima ni</i> <i>edne// milosti v sebê</i> <i>I tolik čemer es(t) v</i> <i>nem da duhom// svoim</i> <i>usuši drêvo i zeliê ot</i> <i>velika čemera-</i>
	Fol. 52c/9-14	Fol. 76v/13-18	Fol. 29r/29-29v/4

Tablica br. 4. Bazilisk u *Cvijetu kreposti*

Zaključak

Na temelju bogate zoonimske građe koju smo ekscerpirale iz korpusa hrvatskoglagoljskih tekstova za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* te iz nekoliko zborničkih tekstova navedenih na početku rada razvidno je da su zoonimi važan leksički korpus koji iziskuje podrobnija istraživanja posebice na etimološkoj i semantičkoj razini, a također i mitološkoj. U ovom smo radu nastojale prikazati njihovo semantičko bogatstvo, etimološke specifičnosti i kulturološko značenje. Na temelju podrobnijih analiza pokazalo se da najveći broj zooleksema pripada slavenskom jezičnom nasljeđu. Pozornost privlače rijetke zastarjelice, koje su arhaizmi već u kanonskim staroslavenskim tekstovima kao što je npr. opći pojam za skupinu životinja *črêda*, 'stado'. Našu je pozornost privukla i nekoćina moravizama poput *kokota*, *netopira* te starih južnoslavenizama kao što su *kurb* i *kokošb*.

Animalistički leksemi hrvatskoglagoljskoga književnoga korpusa kao izdvojena semantička cjelina jasno potvrđuju već poznati sjeverni i južni put kojim su slavenski prijevodi stizali na hrvatsko područje. Posebnu su pozornost privukle posuđenice, među kojima se po broju izdvajaju greciz-

mi, a potom slijede romanizmi, odnosno latinizmi koje u znatnoj mjeri valja promatrati u grčkom kontekstu. Najmanje se ističu animalistički leksemi tzv. gotskoga porijekla među koje smo svrstale tri najčešća zooleksema: *lvvb*, *osvbb*, *velbludb*, a posljednjega i dodatno pojasnile. Oni se zbog starine nerijetko smatraju praslavenizmima jer su, prema Skoku, mogli postojati i u praeuropskom supstratu.¹⁵⁹

Prema jednostavnoj biblijskoj podjeli životinja i mi smo našu hrvatskoglagoljsku animalističku građu razvrstale u četiri glavne skupine životinja: četveronožne (koju smo dodatno podijelile na divlje i pitome), ptice, reptili i ribe, a zbog lakšega razumijevanja podjelu smo proširile s još dvije animalističke skupine, a to su: kukci i mitološke životinje. Većina je zoonima potvrđena u biblijskim tekstovima, dok je znatno manje leksema koji se pojavljuju isključivo u nebiblijskim tekstovima, što je i razumljivo s obzirom na izbor tekstova. Pojedini su nazivi za životinje odraz *linguae vernaculae* pa tako i čuvari zanimljivih regionalizama, nezaobilazne leksičke građe za pretpostavljeni budući povijesni rječnik životinjskoga nazivlja, koji bi bio vrijedan prilog u istraživanju hrvatske animalističke problematike uopće.

Kulturološko-animalistički pristup pojedinim životinjskim skupinama ili pojedinim životinjama posebno je zanimljiv jer zadire u daleke povijesti raznih civilizacija, apostrofirajući preplete mitologija i tradicija uz kulturološke nadogradnje razvidne posebno kad je riječ o mitološkim životinjama, koje zbog svoje ubojitosti i destruktivnosti odolijevaju prolaznosti i izumiranju. Tu smo kompleksnu problematiku pokušale predložiti na primjeru *baziliska*.

¹⁵⁹ Skok 1972:276.

Kratice hrvatskoglagoljskih rukopisa

Brevijari

- BrAc — *Akademijin brevijar*, oko 1384., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. III c 12.
- BrBar — *Baromićev brevijar* (tiskan), Mleci (Venecija) 1493.
- BrBrib — *Bribirski brevijar*, 1470., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. III b 6 (Kuk 2).
- BrDab — *Dabarski brivijar*, 1486., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. III c 21.
- BrDrag — *Dragučki brevijar*, 1407., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. III b 25.
- BrLab₁ — 1. *ljubljski (beramski) brevijar*, kraj 14. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 161.
- BrLab₂ — 2. *ljubljski (beramski) brevijar* 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 163.
- BrMa — *Mavrov brevijar*, 1460., Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. R 7822.
- BrMet — *Brevijar Metropolitanske knjižnice*, 1442., Zagreb, Metropolitanska knjižnica, sign. MR₁₆₁.
- BrMos — *Moskovski brevijar*, 1442.–1443., Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, Rumjancevskij muzej, sign. F. 270, 51/1481.
- BrN₁ — 1. *novljanski brevijar*, 1459., Novi Vinodolski, Župni ured.
- BrN₂ — 2. *novljanski brevijar*, 1495., Novi Vinodolski, Župni ured.
- BrPm — *Pašmanski brevijar*, druga polovica 14. st. i 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. III b 10.
- BrVat₁₀ — 10. *vatikanski brevijar*, 1485., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illir. 10.
- BrVat₁₉ — 19. *vatikanski brevijar*, 1465., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Vat. Slav. 19.
- BrVat₅ — 5. *vatikanski brevijar*, sredina 14. st., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Borg illir. 5.
- BrVat₆ — 6. *vatikanski brevijar*, sredina-treća četvrt 14. st., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Borg illir. 6.
- BrVb₁ — 1. *vrbnčki brevijar*, 13.–14. st., Vrbnik, Župni ured.
- BrVb₂ — 2. *vrbnčki brevijar*, 14. st., Vrbnik, Župni ured.
- BrVb₄ — 4. *vrbnčki brevijar*, 14. st., Vrbnik, Župni ured.
- BrVO — *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. slav. 3.

Misali

- MBer — *Berlinski misal*, 1402., Berlin, Staatsbibliothek zu Berlin, sign. Ms. Ham. 444.
- MHrv — *Hrvojev misal*, oko 1404., Carigrd, Topkapi Sarayi.
- MNew — *Njujorški misal*, sredina 15. st., New York, The Pierpont Morgan Library, sign. M. 931.
- MNov — *Novakov misal*, 1368., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. slav. 8.
- MNovlj — *Novljanski misal*, 15. st., Novi Vinodolski, Župni ured.
- MKoph — *Kopenhagenski misal*, kraj 14. st., Kopenhagen, Det Kongelige Bibliotek, sign. Ny kongelig Samling 41 b, 2.
- MLab₁ — *1. ljubljanski (beramski) misal*, 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 162.
- MLab₂ — *2. ljubljanski (beramski) misal*, 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 164.
- MOxf₂ — *2. oxfordski misal*, 15., Oxford, Bodleian Library, sign. Ms. Canon. Lit. 349.
- MRoč — *Ročki misal*, 1420., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. slav 4.
- MVat₄ — *4. vatikanski misal*, najstariji hrvatskoglagoljski misal s početka 14. stoljeća, Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Borg. illir. 4.
- MVat₈ — *8. vatikanski misal*, 1435., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illir. 8.
- MVb₁ — *1. vrbnički misal*, 1456., Vrbnik, Župni ured.
- MVb₂ — *2. vrbnički misal*, 1462.–1463., Vrbnik, Župni ured.
- P — *Prvotisak misala*, tiskan 1483. g.
- Senj — *Senjski misal*, 1494., tiskan u Senju.

Zbornici

- CAC — *Akademijin zbornik (Antoninov konfesional)*, kraj 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. IV a 48.
- CBč — *Zbornik u Berčićevoj zbirci* br. 5, 15. st., Sanktpeterburg, Ruska nacionalna biblioteka, sign. Bč 5.
- CFat — *Fatevićev zbornik duhovnoga štiva*, 1617., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. IV a 124.
- Civan — *Ivančićev zbornik*, 14.–15. st., Zagreb, Samostan franjevac III. Reda sv. Ksaver.
- CKlim — *Klimantovićev zbornik*, 1509., Sanktpeterburg, Ruska nacionalna biblioteka, sign. Bč 2.

- CKol — *Kolunićev zbornik*, 1486., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. III a 51 (*Kuk* 352).
- CLab — *Zbornik* (Slavische Sammlung), 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. *Slav. Sammlung, futur* 3, br. 368.
- COxf — *Oxfordski zbornik*, 15. st., Oxford, Bodleian Library, sign. *Ms. Canon. Lit.* 414.
- CPar — *Pariški zbornik*, 1375., Pariz, Bibliothèque Nationale, sign. *Slave* 73.
- CPet — *Petrisov zbornik*, 1468., Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. *R* 4001.
- CTk — *Tkonski zbornik*, prva četvrt 16. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. IV a 120.
- CVinod — *Vinodolski zbornik*, početak 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. III a 15.
- CŽg — *Žgombićev zbornik*, 16. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. VII 30.

Psaltiri

- PsFr — *Frašićev psaltir* (*Psalterium Vindobonense*), 1463., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav.* 77.
- PsLob — *Lobkovicov psaltir*, 1359., Prag, Státní knihovna (Lobkovická knihovna), sign. XXIII G 67.
- PsPar — *Pariški kodeks* (zbornik), 14. stoljeće, Pariz, Bibliothèque Nationale, sign. *Slave* 11.

Ostalo

- FgLab₂ — *Fragment homilije*, prva pol. 14. st. Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. *Glagolitica* 16/Gč 48. *Fg glag. hom.*
- RegBen — *Regula sv. Benedikta*, kraj 14. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. I a 74.
- RitKlim — *Klimantovićev zbornik* (*obrednik*), 1501.–1512., Zagreb, Samostan franjevac III. reda.
- RitSegn — *Senjski ritual*, (tiskan s knjižicom *Meštija od dobra umrtija*), Senj 1507. ili 1508.
- Rukopis iz Dalmacije iz 1638., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. IV a 96.
- Zbirka propovijedi popa Ivana Oštarića sa Zlarina iz 1680., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. IV a 98.
- Zbirka propovijedi Nikole Belića iz 18. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. IV a 133.

Literatura

- Badurina Stipčević, V. 2006. Knjige o Makabejcima u hrvatskoglagoljskoj književnosti: Prva knjiga o Makabejcima u hrvatskoglagoljskim brevijarima. *Slovo* 54–55, 5–126.
- Badurina Stipčević, V., M. Mihaljević, M. Šimić. 2012. Mjesto Dabarskoga brevijara među hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima. *Zbornik radova Gacka u srednjem vijeku*. Zagreb–Otočac: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić. 257–282.
- Bauerová, H. 2000. K parimejním a mimoparimejním charvátskohlaholským breviárním textům prorockých knih. *Cyrillomethodiana. Sborník k uctění památky Mons. Prof. ThDr. Vojtěcha Tkadlčíka*. Olomouc – Praha: Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého i Nakladatelství Euroslavica. 69–80.
- Belostenec, I. 1972. [1760.]. *Gazophylacium*. Zagreb: Liber–Mladost.
- Belova, O. V. 2000. *Slavjanskij bestijarij*. Moskva: Indrik.
- Biblija. 1994. *Biblija, Stari i Novi Zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bodson, L. 2012. Introduction au système de nomination des serpents en grec ancien: l'ophionyme *dipsas* et ses synonymes. *Anthropozoologica* 47/1, 73–155.
- Borges, J. L. 2009. *Le livre des êtres imaginaires*. Paris: Gallimard.
- Brasey, É. 2007. *La Petite Encyclopédie du merveilleux*. Paris: Éditions le pré aux clercs.
- Bratulić, J. 1985. *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Breiner, L. A. 1979. The Career of the Cockatrice. *Isis* 70/251, 30–47.
- Brnčić, J. 2007. Životinje u Bibliji i biblijskoj duhovnosti. *Kulturni bestijarij*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada. 53–80.
- Cejtlin, R. M. 1977. *Leksika staroslavjanskoga jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo »Nauka«.
- Cejtlin, R. M. 1986. *Leksika drevnebolgarskih rukopisej X–XI vv.* Sofija: Izdatel'stvo Bolgarskoj akademii nauk.
- Charbonneau-Lassay, L. 2006. [1941.]. *Le Bestiaire du Christ*. Paris: Albin Michel.
- Cintré, R. 2013. *Bestiaire médiéval des animaux familiers*. Rennes: Éditions Ouest-France.
- Cohen, J. J. 1996. Monster Culture (Seven Theses). *Monster Theory. Reading Culture*. Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 3–26.
- Damjanović, S. 2005. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

- Darcheville, P. 2011. *Bestiaire de l'art sacré*. Paris: Édition Édite.
- Debidour, V-H. 1961. *Le Bestiaire sculpté du Moyen Age en France*. Paris: Art-haud.
- Detelić, M., L. Delić. (ur.). 2012. *Guje i jakrepi: književnost, kultura*. Beograd: Balkanološki institut SANU.
- Despodova, V. 1977. Leksikata na Dobromirovoto evangelie. *Makedonstika* 1, 5–96.
- Druce, G. C. 1919. The Elephant in Medieval Legend and Art. *Journal of the Royal Archaeological Institute* 76, 1–73.
- Dorđević, T. 1958. *Priroda u verovanju u predanju našega naroda*. knj. II. Beograd: SANU.
- Fasmer, M. 1964.–1973. *Etimologičestij slovar russkogo jazyka*. Moskva: Progress.
- Ferguson, G. 1961. *Signs and Symbols in Christian Art*. London–Oxford–New York: Oxford University Press.
- Gabrić-Bagarić, D. 2012. Fiore di virtù i životinje. *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada. 351–371.
- Gabrić-Bagarić, D. 2014. Hrvatska bosanička baština u djelima bosanskih franjevaca 17. stoljeća. *Filologija* 62, 33–59.
- Gadžijeva S., A. Kovačević, M. Mihaljević, S. Požar, J. Reinhart, M. Šimić, J. Vince. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut.
- Germ, T. 2006. *Simbolika živali*. Ljubljana: Modrijan.
- Grabar, B. 1984. Tiskani Baromićev glagoljski brevijar. *Slovo* 34, 159–180.
- Grabar, B. 1985. Osobitosti grafije i jezika glagoljskog Frašćićeva psaltira. *Litterae Slavicae Medii Aevi Francisco Venceslao Mareš. Sexagenario Oblatae*. München: Otto Sagner. 75–96.
- Grickat, I. 1961.–1962. Divoševo jevanđelje. Filološka analiza. *Južnoslovenski filolog* 25, 227–293.
- Gura, A. 2005. *Simbolika životinja u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Beograd: Brimo, Logos, Aleksandrija: »Globosino«.
- Hall, J. 2003. *The Crystal Bible*. Ohio: F & W Publications Inc.
- H.de.C. 1883. Preuves de l'existence du Léopard-Volant fossile. *Annales de philosophie chrétienne* 1, 250–254.
- Hamm, J. 1953. Varijante u prijepisima hrvatskih glagoljaša. *Slovo* 2, 13–36.
- Hamm, J. 1958. Judita u hrvatskim glagoljskim brevijarima. *Radovi staroslavenskog instituta* 3, 103–201.
- Hamm, J. 1967. *Psalterium Vindobonense. Der kommentierte glagolitische Psal-*

- ter der Österreichischen Nationalbibliothek*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse. Schriften der Balkankommission—Linguistische Abteilung 9.
- Hercigonja, E. 1983. *Nad iskonom hrvatske knjige*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Hirtz, M. 1928. *Rječnik narodnih zoologičkih naziva*. knj. 1. Zagreb: JAZU.
- Hobbes, T. 2004. [1651.]. *Levijatan ili građa, oblik i moć crkvene i građanske države*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Jambrešić, A. 1992. [1742.]. *Lexicon Latinum*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskog filološkog instituta.
- Jelaska, Z. 2014. Animalistički frazemi biblijskoga podrijetla u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-pres (mrežno izdanje). 1–22.
- Jeličić, A. 2009. The Leviathan and the Serpent in the Old Testament. *IKON* 2, 39–45.
- Kapetanović, A. 2004. Tragovima srednjovjekovnoga bestijarija u Hrvata. *Filologija* 42, 47–63.
- Kheel, M. 2008. *Nature Ethics: An Ecofeminist Perspective*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Knight, D. A. 1975. *Rediscovering the Traditions of Israel: The Development of the Tradition-Historical Research of the Old Testament, with Special Consideration of Scandinavian Contributions*. Missoula: Society of Biblical Literature and Scholars Press.
- Kropej, M. 2012. *Supernatural beings: from slovenian myth and folktales*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Kuna, H. 1986. O jeziku i pismu Hvalovog zbornika. *Zbornik Hvala Krstjanina: transkripcija i komentar*. Sarajevo: Svjetlost, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 15–21.
- Levanat-Peričić, M. 2014. *Uvod u teoriju čudovišta: od Humbabe do Kalibana*. Zagreb: AGM.
- Makarijoska, L. 2007. *Studii od istoriskata leksikologija*. Skopje: Institut za makedonski jazik »Krstje Misirkov«.
- Marjanić, S. 2012. Zmaj i junak ili kako ubiti zmaja na primjeru međimurskih predaja o grabancijašu i pozoju. *Guje i jakrepi: književnost, kultura*. Beograd: Balkanološki institut SANU. 57–80.
- Marti, B. 1945. The Meaning of the Pharsalia. *American Journal of Philology* 66, 352–376.
- Marti, R. 1994. Problemi na značenieto na slavjanskata leksika ot kirilometodievsko vreme. *Palaeobulgarica/Starobŭlgaristika* 18/4, 23–39.
- Mihaljević, M. 1997. Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396.

- godine. *Filologija* 29, 119—138.
- Mihaljević, M. 2007. Leksik najstarijih hrvatskoglagoljskih fragmenata. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 52, 263—272.
- Mihaljević, M. 2015. O jeziku Drugoga vrbničkoga brevijara. *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju*. Zagreb: Staroslavenski institut. 535—575.
- Mihaljević, M., J. Vince, 2012. *Jezik hrvatskoglagoljskih Pazinskih fragmenata*. Zagreb—Pazin: Hrvatska sveučilišna naklada, Državni arhiv u Pazinu, Staroslavenski institut.
- Musić, A. 1926.—1927. Netopir i leptir. *Južnoslovenski filolog — povremeni spis za slovensku filologiju i lingvistiku* 6, 98—101.
- Nedeljković, O. 1970. Staroslavenska sinonimika i problemi staroslavenskih jezičnih redakcija. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 8—9, 41—54.
- Pantelić, M. 1967. Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368. *Radovi Staroslavenskog instituta* 6, 5—108. Objavljeno i u knjizi Pantelić, M. A. 2013. *Hrvatskoglagoljsko srednjovjekovlje*.
- Pasarić, M. 2011. Višeslojna kulturološka predodžba ovce u putopisu Ap-syrtides Branka Fučića. Az grišni diak Branko prdivikom Fučić. *Radovi s međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.—1999.)*. Malinska—Rijeka—Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Staroslavenski institut, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Općina Malinska—Dubašnica. 693—708.
- Pastoureau, M. 2011. *Bestiaire du Moyen Âge*. Paris: Seuil.
- Pedriani, L. N., D. T. Pedriani. 1966. *Serpent imagery and symbolism: A Study of the Major English Romantic Poets*. New Haven: College and University Press.
- Reinhart, J. 1990. Najstarije svjedočanstvo za utjecaj *Vulgate* na hrvatskoglagoljsku Bibliju. *Slovo* 39—40, 45—52.
- Ribarova, Z. 1989. Dečanskiot psaltir vo sporedba so Bolonskiot. *Kliment Ohridski i ulogata na Ohridskata kniževna škola vo razvitok na slovenskata prosveta*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite. 143—150.
- Ribarova, Z. 1996. Vajsova proučavanja prijevoda Malih proroka iz Brevijara Vida Omišljanina. *Slovo* 44—46, 27—43.
- Rusek, J. 1985. КАМИЛА, WIELBLĄD, ΚΑΜΧΛΟΣ. *Litterae Slavicae Medii Aevi: Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae*. München: Verlag Otto Sagner. 315—320.
- Sambunjak, S. 2001. *Tkonski zbornik: hrvatskoglagoljski tekstovi iz 16. stoljeća*. Tkon: Općina Tkon.
- Sax, B. 1998. *The Serpent and the Swan. The Animal Bride in Folklore and Lite-*

- ature. Blacksburg, Virginia: The McDonald & Woodward Publishing Company.
- Seignolle, C. 1997. *Contes, récits et légendes des pays de France*. t. 4. Paris: Omnibus.
- Sergent, B. 1995. Cinq études sur Mélusine. *Bulletin de la société de mythologie française* 177, 27–38.
- Sergent, B. 1996. Cinq études sur Mélusine. *Bulletin de la société de mythologie française* 179–180, 10–26.
- Shuker, K. 1995. *Dragons. A Natural History*. New York: Simon & Schuster.
- Stipčević, A. 1989. *Iliri: povijest, život, kultura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stoykova, A. 1994. 2009.–2011. *Fiziologv: slovo o vseh veštei hodeštih i leteštih*. (mrežno izdanje).
- Strohal, R. 1915. *Hrvatska glagolska knjiga*. Zagreb: Tiskara »Merkur«.
- Strohal, R. 1916. *Cvêť vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*. Zagreb: Tisak C. Albrecht.
- Strohal, R. 1918. 'Prilike' iz stare hrvatske glagolske knige. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 23, 112–113.
- Šešo, L. 2016. *Živjeti s nadnaravnim bićima – vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Šimić, M. 2000. Jezik Muke po Mateju u hrvatskoglagoljskim misalima. *Slovo* 50, 5–117.
- Šimić, M. 2011. Kajkavski utjecaj u 2. novljanskome brevijaru. Az grišni diak Branko pridivkom Fučić. *Radovi s međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.–1999.)*. Malinska–Rijeka–Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Staroslavenski institut, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Općina Malinska-Dubašnica. 501–520.
- Šimić, M. 2014. *Akademijin brevijar HAZU III c 12. Hrvatskoglagoljski rukopis s konca 14. stoljeća. Jezična studija. Transliteracija. Faksimil*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- Štefanić, V. 1960. *Glagoljski rukopisi otoka Krka*. Zagreb: JAZU.
- Štefanić, V. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije I. dio*. Zagreb: JAZU.
- Štefanić, V. 1970. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije II. dio*. Zagreb: JAZU.
- Talmud. 1982. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Thompson, S. 1955. *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local legends*. Vol. 1. Bloomington: Indiana Uni-

- versity Press.
- Tandarić, J. L. 1993. *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevac trećoredaca.
- Vajs, J. 1910. *Nejstarši breviár chrvatsko-hlaholský (Prvý breviár vrbnický)*. V Praze: Naklada král. české společnosti náuk.
- Valjavac, M. 1892. Kolunićev zbornik, hrvatski glagolski rukopis od godine 1486. *Djela JAZU* knj. XII. Zagreb: JAZU.
- Voisenet, J. 1994. *Bestiaire chrétien*. Toulouse: Presses Universitaire du Mirail.
- Vulgata*. 1914. *Biblia Sacra Vulgatae Editionis*. Ratisbonae et Romae.
- Zamarovský, V. 1985. *Junaci antičkih mitova*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zaradija Kiš, A. 1994. Knjiga o Jobu. *Književna smotra* 92—94, 203—209.
- Zaradija Kiš, A. 1997. *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo.
- Zaradija Kiš, A. 1997a. Double aspect des animaux dans le Moyen-âge croate (d'après les exemples tirés de la traduction du 'Livre de Job'). U: *Hommes et animaux au Moyen âge*. Amiens: Centre d'Études médiévales de l'Université de Picardie. 127—140.
- Zaradija Kiš, A. 1998. Levijatan i Behemot u hrvatskoglagoljskoj redakciji. *Medievistika i kulturna antropologija*. Sofija: Mnemozina. 186—194.
- Zaradija Kiš, A. 1998a. Particularité des traductions de l'Ancien Testament dans le glagolisme croate (Job 38—39). *Interpretation of the Bible / Interpretation der Bibel / Interprétation de la Bible / Interpretacija Svetega Pisma*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Sheffield: Academic Press. 1015—1029.
- Zaradija Kiš, A. 2001. Levijatan i Behemot u hrvatskim glagoljskim brevi-jarima. *Bogoslovska smotra* 71/4, 485—496.
- Zaradija Kiš, A. 2006. Job's Bestiary: from the Zoolexics of the Croatian Glagolitic Book of Job. *Narodna umjetnost* 43/1, 113—140.
- Zaradija Kiš, A. 2007. Dvostruka predodžba životinja u Jobovu bestijariju: zooleksičke zanimljivosti hvatskoglagoljske Knjige o Jobu. *Kulturni bestijarij*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada. 23—50.
- Zaradija Kiš, A. 2008. Egzempli kao srednjovjekovni bestijarij: animalistički egzempli u hrvatskoglagoljskom književnom korpusu. *Vidjeti Ohrid*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Hrvatska sveučilišna naklada. 117—140.
- Zaradija Kiš, A. 2011. Brankov bestijarij 'Terrae incognitae'. *Az grišni diak Branko pridičkom Fučić. Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.—1999.)*. Malinska—Rijeka—Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Institut za povijest umjet-

- nosti, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Staroslavenski institut, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Općina Malinska–Dubašnica. 675–691.
- Zaradija Kiš, A. 2012. Strašna krastača — jedno čudovište blagih očiju. *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada. 325–349.
- Zaradija Kiš, A. 2014. 'Est' ptica epopsa': jedan hrvatskoglagoljski egzempl i njegov kulturološki kontekst. *Slovo* 64, 183–206.
- Zaradija Kiš, A. 2015. Bestijarijski pabirci u Akademijinim rukopisima HAZU IV a 48 i HAZU III a 15. *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju*. Zagreb: Staroslavenski institut. 413–446.
- Zaradija Kiš, A. 2015a. Tragom bestijarija kroz *Cvêť ot kreposti* u Tkonskom zborniku. *Zadarski filološki dani* 5, 125–152.
- Zaradija Kiš, A. 2018. Animalističke predodžbe ljudske naravi: Cvêť vsa-ke mudrosti u hrvatskoglagoljskom Vinodolskom zborniku. *Od dvojbe do razdvojbe. Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri*. Zagreb: Ibis grafika. 477–498.

Rječnici

- Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. P. Skok, knj. I., II., III. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.–1973.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber, 2002.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. IV. dopunjeno izdanje, ur. A. Badurina. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000.
- Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. sastavili: Ur. S. Damjanović, I. Jurčević, T. Kuštović, B. Kuzmić, M. Lukić, M. Žagar. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.
- Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (RCJHR). I. svezak, ur. B. Grabar, Z. Hauptová, F. V. Mareš. Zagreb: Staroslavenski institut, 2000.; II. svezak, ur. Z. Hauptová, Zdenka Ribarova. Zagreb: Staroslavenski institut, 2015.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (RJAZU). I. dio, ur. Đ. Daničić, Zagreb: JAZU, 1880.–1882.; IV. dio, ur. P. Budmani, Zagreb: JAZU, 1892.–1897.; XIX. dio, ur. S. Musulin, Zagreb: JAZU, 1967.; XX. dio, ur. S. Pavešić. Zagreb: JAZU, 1971./1972.
- Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*. Ur. J. Kurz, Z. Hauptová. Prag. Slovanský ústav Akademie věd ČR. 1958.–1997.
- Staroslavjanskij slovar' po rukopisjam 10–11. vekov*. Ur. R. M. Cejtin, R. Večerka, E. Blagovoj. Moskva: Slavjanskij institut Akademii nauk češskoj respubliky, Institut slavjanovedenija i balkanistiki rossijskoj akademii-

ji nauk, 1994.

Internetski izvori

- <https://alextardiff.wordpress.com/2010/02/26/marcus-atilius-regulus-a-historiography-and-transformation-from-roman-history-to-legend/> (pristup 20. svibnja 2016.)
- <http://www.animalisticki-frazemi.eu/index.php/znanstveni-skupovi> (pristup 15. travnja 2016.)
- <https://archive.org/details/Annalesdephilos43labegoog> (pristup 10. svibnja 2016.)
- <http://bestiary.ca/etexts/druce1919/druce1919.htm> (pristup 15. travnja 2016.)
- <http://bestiary.ca/beasts.htm> (pristup 15. travnja 2016.)
- https://de.wikipedia.org/wiki/De_proprietatibus_rerum (pristup 15. travnja 2016.)
- https://books.google.hr/books/about/Signs_Symbols_in_Christian_Art (pristup 15. travnja 2016.)
- <http://camelides.cirad.fr/fr/curieux/lettreC.html> (pristup 21. siječnja 2017.)
- <http://www.egyptos.net/egyptos/dieux/la-symbolique-des-animaux-en-egypte-antique.php> (pristup travnja/svibnja 2016.)
- <http://www.jodin.org/moodle/mod/glossary/view.php?id=5191> (pristup 4. travnja 2016.)
- https://en.wikisource.org/wiki/Motif-Index_of_Folk-Literature/Volume_1/B/0 (pristup 27. siječnja 2016.)
- <https://mythologica.fr/grec/echidna.htm> (pristup 18. svibnja 2016.)
- <http://www.nebeski-dar.hr/kristal-mjeseca/57-jaspis.html> (pristup 18. svibnja 2016.)
- <http://omacl.org/Pharsalia/book9.html> (pristup 18. svibnja 2016.)
- <http://physiologus.proab.info/version1/?rel=511> (pristup 5. travnja 2016.)
- <http://pixelizam.com/5-najneobicnijih-zmija-na-svijetu/> (pristup 4. svibnja 2016.)
- <http://physiologus.proab.info/version1/> (pristup: travanj, svibanj, lipanj 2016.)
- <http://remacle.org/bloodwolf/erudits/plineancien/index.htm> (pristup 5. travnja 2016.)

Animalistic lexic in Croatian Glagolitic literary corpus

Abstract

In this paper we have analyzed the zoonyms found in the Croatian redaction of Church Slavonic language. This was done by studying the Old Church Slavonic Institute's corpus of the *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic* along with certain miscellanies that contain bestiary passages: *Antonin's Confessional*, *The Flower of Virtue from Vinodol*, *Petris and Tkon Miscellanies*, *The Collection of Sermons by fathers Ivan Oštarić and Nikola Belić*. Furthermore, we have occasionally referred to some Croatian Glagolitic manuscripts, missals and breviaries outside of the Dictionary for the purposes of comparison. Thanks to loads of data we have come to the conclusion that the largest number of lexems are of the Slavic origin while only few are Greek or Roman loanwords. The best part of the zoonyms are found in Biblical texts and far less of them are exclusive to non — Biblical — the latter are exceptionally interesting and important for the historic dictionary of Croatian animalistic terminology. Special attention is paid to the lexical layers, synonyms and textological doublets as well as the distinctiveness of certain animal groups with special focus on *the basilisk* and other mythological creatures.

Ključne riječi: zoonimi, *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, leksik, mitologija, animalistika

Key words: zoonymes, *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic*, lexic, mythology, animalistics